

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการสานเสวนา

ในงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักคือ การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ “พุทธสานเสวนา” โดยศึกษาจากทฤษฎีแนวคิดจาก “การสานเสวนา” ตลอดจนถึงแนวคิดในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา และแนวทางการประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน ในการศึกษาวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์นั้น ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับ “สานเสวนา” (Dialogue) มา เพื่อเป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์

ดังนั้น ในบทนี้ผู้วิจัยเริ่มต้นศึกษาถึงนัยแห่งแนวคิดการสานเสวนาว่า คืออะไร ความสำคัญของการสานเสวนา เป้าหมายของการสานเสวนา ประโยชน์ของการสานเสวนาลักษณะของการสานเสวนา หลักการสำคัญของการสานเสวนา ตลอดจนถึงชุดหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับ “พุทธสานเสวนา”ว่า เป็นอย่างไร ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการทำความเข้าใจ และการศึกษาวิเคราะห์ “พุทธสานเสวนา”อย่างเป็นระบบต่อไป

๒.๑ แนวคิดการสานเสวนาตามทฤษฎีตะวันตก

๒.๑.๑ ความหมายและความสำคัญ

การสานเสวนา (dialogue) เป็นรูปแบบหนึ่งของการสนทนา ที่มุ่งให้เกิดความเข้าใจ ทั้งมุมมองของตนและของผู้อื่นได้ดียิ่งขึ้น โดยรากศัพท์แล้ว dia แปลว่าผ่าน logos แปลว่าคำหรือความหมาย เมื่อรวมกันได้เป็นคำว่า dialogue ซึ่งหมายถึงกระบวนการทำให้เกิดความหมาย ที่ไหลลื่นผ่านไปในหมู่ผู้สนทนา เมื่อแปลเป็นไทยว่าสานเสวนา จึงอยากให้หมายถึงการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ (เสวนา) ที่มุ่งสานความหมายและความเข้าใจ โดยยอมรับความแตกต่างของจุดยืน ความคิด และอัตลักษณ์ของผู้สนทนาคำว่า “สานเสวนา” (Dialogue) ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ปาริชาติ สุวรรณบุบผา กล่าวว่า สานเสวนา หมายถึง การฟังด้วยใจที่เมตตา การฟังโดยไม่ตัดสินไว้ก่อน การฟังโดยเอาใจเขามาใส่ใจเรา^๑

มนต์ชัย พินิจจิตรสมุทร กล่าวว่า สานเสวนา หมายถึง ความตั้งใจเต็มเปี่ยมที่จะฟัง เป็นการบอกระดับสมาธิที่มีอยู่ในขณะนั้นมาไว้ที่การฟังเป็นหลักเพียงอย่างเดียว กล่าวได้ว่าสมาธิเรื่องอื่นไม่มี มีแต่เพียงการฟังเท่านั้น^๒

^๑ ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, *คู่มือการจัดกระบวนการสานเสวนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^๒ มนต์ชัย พินิจจิตรสมุทร, *Dialogue สุนทรียสนทนา: ศาสตร์แห่งการสร้างสรรค์สติปัญญา ร่วมกันของมนุษย์*, (สมุทรปราการ: บริษัท จงเจริญเทพารักษ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๕.

วรภัทร์ ภูเจริญ กล่าวว่า สานเสวนา หมายถึง ฟังแบบองค์รวม ฟังแบบไม่มีอคติ ไม่มีลำเอียง ฟังแบบจิตว่าง มีสติกำกับ เป็นการฟังแบบ Proactive คือ ไม่รีบร้อนสวนกลับ ไม่รีบร้อนตัดสิน ไม่รีบร้อนพิพากษา^๓

การสานเสวนาอาจนำไปสู่การเปลี่ยนความคิดของผู้ร่วมการสานเสวนา แต่ต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงในตนเองหลังจากการไตร่ตรอง ไม่ใช่การเห็นคล้อยอย่างฉาบฉวยหรือหลงตามสำนวนการสนทนา ส่วนความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้งที่หวังว่าจะดีขึ้นหลังการสานเสวนานั้น แม้จะเป็นจุดมุ่งหมายหลักของการสานเสวนาเพื่อแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งก็จริง ก็ควรเป็นไปโดยธรรมชาติ หลังจากเกิดความรู้สึกที่ดีขึ้น เพราะได้มาพูดจากกันอย่างเพื่อนมนุษย์ได้สัมผัสความเป็นมนุษย์ที่มีร่วมกัน และแต่ละคนรู้สึกว่าคุณได้รับการยอมรับมากขึ้นนั่นเอง

เมื่อก้าวโดยสรุป “สานเสวนา” หมายถึงการมีทักษะในการฟังในระดับที่ลึกซึ้ง แล้วสามารถสกัดหรือเรียบเรียงความรู้ได้เป็นอย่างดี สามารถดึงความรู้ที่ฝังลึกในตัวผู้พูดออกมาเป็นขุมทรัพย์ความรู้หรือแก่นความรู้ได้ โดยเป็นการฟังอย่างตั้งใจ ฟังอย่างมีสติด้วยจิตที่ตั้งมั่น โดยไม่ด่วนสรุปตัดสินว่าผิดหรือถูกนำไปสู่ประสบการณ์เรียนรู้ในมุมมองใหม่ในมิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

๒.๑.๒ เป้าหมายของการสานเสวนา

จากความหมายและความสำคัญที่ได้กล่าวมาในข้างต้น ทำให้เกิดประเด็นสนใจในการศึกษาว่าการสานเสวนานั้นมีเป้าหมายของการอย่างไร ซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงเป้าหมายของการสานเสวนาไว้ดังนี้

๑) การหลอมรวมทางจิตใจ

โจ ไบเลย์ (Joe Bailey) กล่าวว่า การฟังที่รู้ถึงความหมายที่แท้จริงของผู้พูดสามารถจะเอาไปใช้ในการสื่อสารกับผู้อื่น และในการฟังของเราเอง ซึ่งเป้าหมายในการฟังอย่างลึกซึ้งที่รู้ถึงความหมายที่แท้จริงคือ การฟังให้ลึกซึ้งกว่าคำพูดของคนอื่นและตัวเอง ด้วยจิตและใจได้มารวมเป็นหนึ่งเดียวและเราจะฟังด้วยความตั้งใจ^๔

๒) เกิดสติปัญญาสามารถเข้าใจปัญหาได้อย่างทอ่งแท้

ในขณะที่ เดวิด روبบินส์ (David Robbins) กล่าวว่า สติปัญญาสามารถเกิดขึ้นได้ในจิตของเราจากการฟังอย่างลึกซึ้ง และเมื่อเข้าใจอย่างลึกซึ้งก็จะเริ่มเปลี่ยนแปลง และความเข้าใจแบบนี้จะมาในรูปแบบของ Idea ที่เต็มรูปแบบ หรือความคิดที่เต็มรูปแบบ เพราะว่าความรู้สึกในร่างกายของเราที่มาจากจิต ในเวลาเหล่านี้เป็นเวลาที่มีสติปัญญาและความเข้าใจอย่างถ่องแท้จะเกิดขึ้นในร่างกายและจิตของเรา สิ่งสองสิ่งนี้จะมารวมกันและทำงานเป็นระบบเดียวกัน^๕

^๓ วรภัทร์ ภูเจริญ, Dialogue คัดลงสู่ใจ ไหลเป็นปัญญา, (กรุงเทพมหานคร: หจก.สามลดา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐.

^๔ Joe Bailey, Listening Skills : What is Deep Listening?, Nov 2, 2007, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.selfgrowth.com/articles/what_is_deep_listening.html. [๔ ธ.ค. ๒๕๕๗].

^๕ DavidRobbins, Psychoterapist Boulder,(Colorado), [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://whatismindfulness2.wordpress.com/2008/02/27/deep-listening/>. [๔ ธ.ค. ๒๕๕๗].

๓) เกิดความยึดเหนี่ยวและการมีส่วนร่วม

ปาริชาด สุวรรณบุบผา กล่าวว่า เป้าหมายของการสานเสวนา เป็นการฟังเพื่อหาความหมายด้วยกัน เพื่อการมีส่วนร่วม และเพื่อให้เกิดการยึดเหนี่ยว^๖

(๑) การเอาใจเขามาใส่ใจเรา ซึ่งก็คือเรื่องของการฟัง เราคิดว่าเราฟังเป็นแต่ขอให้ทบทวนให้คิดว่าเราฟังเป็นจริงหรือไม่ที่เรามักจะคิดว่า คนที่กำลังพูดกับเราอยู่กำลังจะพูดอะไรกับเรา แล้วเราก็ตัดบทของเขาเสียเลย โดยบอกว่าเราคิดว่าเขาจะพูดอย่างไร เราจะเริ่มกลับมาฟังให้เป็นได้อย่างไร นี่นับเป็นส่วนที่สำคัญยิ่งของการฟังเพื่อให้เกิดการยึดเหนี่ยวที่แท้จริง

(๒) ในการฟังของเรานั้น เรามักจะได้ยินปฏิกิริยาของเราเองในการรับฟังนั้นด้วย มันเป็นเสียงภายในของเราที่ได้ออกไปทันควันอย่างเป็นอัตโนมัติเวลาฟังคนอื่น เสียงภายในเหล่านั้น (ส่วนใหญ่เป็นเสียงพรับปรวมถึงการวิพากษ์และตัดสินคนอื่น) นอกจากจะบั่นทอนประสิทธิภาพและคุณภาพในการรับฟังของเราแล้ว มันยังจะบิดเบือนเรื่องราวไปตามปฏิกิริยาตอบโต้ของเราอีกด้วย ทำให้เราต้องอยู่ในโลกใบเดิมที่คับแคบ ชั้นแรกเราต้องฝึกฝนตนที่จะรับรู้ความเป็นไปอัตโนมัติเหล่านั้น ด้วยความรู้เท่าทัน ตรงนี้เองที่การฝึกตนให้สามารถดำรงอยู่ในปัจจุบันนั้น จะเข้ามามีบทบาทสำคัญ ทำให้การฟังของเรามีพลังและมีอานุภาพดึงดูดเหนี่ยวนำให้คนอื่นพลอยปฏิบัติตาม เกิดการยึดเหนี่ยวใจของกันและกันไปได้อย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเป้าหมายของการสานเสวนาจะเริ่มที่การฟังเพียงอย่างเดียว แต่การฟังนั้นเป็นการฟังอย่างมีสติฟังด้วยความเมตตาซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างชีวิตในด้านความสัมพันธ์ระหว่างของเรากับผู้อื่นได้ดีเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งการฟังอย่างลึกซึ้งอย่างตื่นรู้ อยู่กับปัจจุบันเท่านั้น ก็ทำให้ผู้พูดหรือผู้ระบายความในใจ สามารถพบคำตอบของตัวเอง ตลอดจนแก้ปัญหาของตนเองได้ และเมื่อวิเคราะห์ถึงเป้าหมายที่แท้จริงจากการสานเสวนา พบว่า สิ่งที่เป็นเป้าหมายของการสานเสวนาคือ ปัญญา (wisdom) เป็นความรู้ที่เกิดจากความเข้าใจทั้งในตนเองและผู้อื่น

กล่าวโดยสรุป เป้าหมายของการสานเสวนา เป็นการฟังเพื่อหาความหมายและการมีส่วนร่วมกับผู้พูด และเพื่อให้เกิดการยึดเหนี่ยวที่นำไปสู่ความสัมพันธ์กันและกันระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง หรือระหว่างคู่สนทนา หรือเป็นการฟังเพื่อค้นหาตนเอง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป้าหมายของการสานเสวนาเป็นการฟังเพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงที่เรียกว่า “ปัญญา” (Wisdom) ดังนั้นหัวใจสำคัญของการสานเสวนาคือการฟังที่ต้องฝึกฝนพัฒนาซึ่งมีขั้นหรือลำดับการฟังดังนี้

๒.๑.๓ ระดับขั้นของกระบวนการฟัง

การสานเสวนาเป็นการฟังที่ทำให้เข้าใจถึงจุดยืนและความต้องการของตนเองและผู้อื่น เป็นการฟังที่ทำให้ตัวเราเองได้สัมผัสถึงสิ่งที่อยู่ในใจของเราและผู้อื่นมากยิ่งขึ้นคำถามมีว่าการ

^๖ ปาริชาด สุวรรณบุบผา, **สานเสวนา Dialogue**, (มปม.ช: เจริญมั่นคงการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑.

सानเสนา มีหลักการฟังอย่างไรที่จะทำให้เข้าใจถึงจุดยืนของตนเองและผู้อื่น สวนิตย์ ยมาภัย กล่าว
ว่า กระบวนการฟังของมนุษย์สามารถแบ่งออกได้เป็น ๕ ระดับดังนี้^๗

๑) **ขั้นได้ยิน (hearing)** เป็นการรับรู้เสียงซึ่งเป็นกลไกอัตโนมัติของมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพ
การรับเสียงสมบูรณ์เป็นกระบวนการฟังในระดับต้น ซึ่งมนุษย์สามารถกระทำได้ง่ายโดยรับฟังหรือได้
ยินเสียงแม้เสียงนั้นจะเป็นเสียงที่ไม่เคยได้ยินมาก่อนก็รับฟังได้

๒) **ขั้นรับรู้และแยกเสียง (matching)** เป็นขั้นของการรับรู้และแยกเสียงที่ได้ยินว่า มี
ความเหมือนความแตกต่างกัน โดยใช้ความสามารถของผู้ฟังจับเทียบ เข้าคู่หรือเทียบเคียงเสียงที่ได้ยิน
ว่าเหมือนกัน หรือแตกต่างกัน

๓) **ขั้นตีความ (interpreting)** เป็นขั้นที่ผู้ฟังแปลความหมายหรือตีความหมายของ
ข้อความประโยคหรือสิ่งที่ได้ยินได้ฟัง เป็นขั้นของการพยายามเจตนาอันแท้จริงของผู้พูด

๔) **ขั้นเข้าใจ (understanding)** เป็นขั้นการฟังซึ่งผู้ฟังสามารถเข้าใจความหมายของ
ใจความสำคัญของผู้พูดได้อย่างถ่องแท้

๕) **ขั้นตอบสนอง (reaction)** เป็นขั้นของการตอบสนองกลับด้วยวัจนภาษาหรือ อวั
จนภาษา ได้แก่ การพยักหน้า ยิ้ม หัวเราะ หน้าบึ้ง เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าการฟังตามหลักการทำसानเสนานั้นเป็นการฟังที่ต้องฝึกฝนในขั้นของการ
ตีความ(ปราศจากอคติ) ขั้นตีความ(ฟังอย่างตั้งใจ) ขั้นตอบสนอง(ฟังอย่างลึกซึ้ง) จากระดับขั้นของ
กระบวนการฟังดังกล่าว ทำให้พบว่า กระบวนการฟังขั้นพื้นฐานที่เราใช้ในชีวิตประจำวัน **ซึ่งสามารถ
สรุปเป็นระดับของการฟังได้เป็น ๒ ระดับ ดังนี้**

(๑) **ระดับการได้ยิน** การได้ยินเป็นกระบวนการขั้นแรกของการฟัง เป็นการรับรู้
โดยใช้กลไกของสมรรถภาพทางกายได้แก่ อวัยวะในการรับรู้ หรือการได้ยินคือ หู และอวัยวะภายในหู
เมื่อหูรับคลื่นเสียงแล้วก็จะส่งไปยังสมอง สมองจะรับรู้เรื่องราวที่ได้ยินนั้นคืออะไรโดยไม่มีการแสดง
ปฏิกิริยาตอบสนอง

(๒) **ระดับการฟังตามปกติ** เป็นระดับการได้ยินที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ต่อเนื่อง
จากระดับการได้ยิน ผู้ฟังต้องอาศัยสมรรถภาพทางร่างกายทางสมองและจิตใจ เชื่อมโยงเสียงที่ได้ยิน
กับประสบการณ์ และความรู้เกี่ยวกับความหมายของเสียง และรับรู้สารที่ได้ยินได้ฟังและแสดง
ปฏิกิริยาตอบสนองสารนั้นอย่างถูกต้องและเหมาะสม

กล่าวคือการฟังที่ยกระดับจิตใจของผู้ฟังให้สูงขึ้น จนสามารถสะท้อนกลับด้วยความ
เข้าใจ เห็นใจ ในสิ่งที่ได้ฟัง ดังนั้นการฟังที่ดีที่พัฒนาแล้วมีแต่จะนำมาซึ่งประโยชน์

๒.๑.๔ ประโยชน์ของการसानเสนา

๑) ในฐานะเครื่องมือข้ามพ้นความมีอคติและความไม่ไว้วางใจกัน

ประโยชน์ของการसानเสนา เป็นกระบวนการฟังที่ช่วยให้ก้าวพ้นอคติ ซึ่งจะปรับการ
มองความคิดของคนอื่นที่ไม่เหมือนเรา จากที่มองว่าผิดเป็นมองว่าต่าง^๘ และการसानเสนาเป็นวิธี

^๗ สวนิตย์ ยมาภัย และคณะ, การใช้ภาษาไทย,(นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมา- ธิราช, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๗-๑๖๘.

^๘ ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, สานเสนา Dialogue, หน้า ๒๒.

หนึ่งที่เป็นสันติวิธีที่ช่วยลดภาวะ “ความไม่ไว้วางใจกัน” และภาวะของ “การต่างคนต่างอยู่” ให้ลดน้อยลงได้^๙

๒) ในฐานะเครื่องมือฝึกจิตให้มีสติ

ประโยชน์ของการฟังด้วยกระบวนการสานเสวนา คือ การสร้างสมาธิที่เกิดขึ้นอันเกิดจากการฟังอย่างลึกซึ้งและปล่อยวางสมมติฐาน เป็นมวลพลังขนาดเล็กที่ปรากฏขึ้นมาจากการที่สมาชิกหลายคนเกิดสมาธิในการฟังพร้อมกัน มวลพลังอันเกิดจากสมาธิของแต่ละคนนี้ดึงดูดให้ทุกคนมีความรู้สึกร่วมกัน และเข้าหากัน จึงเป็นการง่ายที่ทุกคนจะเข้าใจซึ่งกันและกัน สิ่งที่ทุกคนรับรู้ได้คือสภาวะเปิดใจซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นไปมากกว่าระดับของความคิดที่จะเปิดใจ แต่เป็นความรู้สึกเปิดใจของสมาชิกในกลุ่มที่ผู้พูดสัมผัสได้ แต่ยากที่จะอธิบายมาเป็นคำพูดได้^{๑๐}

๓) ในฐานะเครื่องมือที่หลอมรวมให้เกิดปัญญา

ประโยชน์ของการสานเสวนาด้วยฟังอย่างลึกซึ้ง ทำให้เราฟังอย่างไปพ้นการจับผิด รับฟังคนอื่นได้อย่างเอาหัวใจสัมผัส รับรู้ถึงความเหลื่อมซ้อนของความคิด เห็นคุณค่าของความคิดของผู้อื่น เป็นการฟังที่หลอมรวมปัญญาของผู้คนได้มากกว่าการคิดคนเดียวอย่างมีข้อจำกัด มีความเป็นอิสระจากอุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่นในอัตตาตัวตนเบาบางลง การฟังอย่างลึกซึ้งเช่นนี้เป็นการฟังอย่างไปพ้นข้อจำกัดทั้งหมด และในสภาวะนั้นเอง ผู้ฟังจะดำรงอยู่ในความเลื่อนไหลของอารมณ์^{๑๑}

๔) ในฐานะเครื่องมือเปิดใจและสร้างพลังใจ

การสานเสวนาทำให้ผู้ฟังฟังสิ่งที่ผู้อื่นพูดอย่างตั้งใจฟัง ทำให้ผู้ฟังมีความเข้าใจสิ่งที่พูดอย่างแท้จริง และการฟังอย่างลึกซึ้งทำให้คนเราเปิดใจรับฟังกันและกันมากขึ้น และทำให้คนเรากล้าพูดมากขึ้นด้วย เพราะเมื่อมีปัญหาขัดแย้งกัน คนเรามักจะปฏิเสธการรับฟังฝ่ายตรงข้ามเรื่องราวก็จะบานปลาย เพราะไม่กล้าพูดกันอย่างจริงจัง^{๑๒}

๕) ในฐานะเครื่องมือแก้ปัญหาบนความเข้าใจ

หากเราต้องการฟังความรู้สึกที่ฝ่ายตรงข้ามยึดถือ เราก็ต้องฟังแล้วบอกไปว่าเรารู้สึกอย่างไรกับสิ่งที่เขาพูด ปัญหา ก็จะลดลงเพราะมีการฟังและพัฒนาไปสู่ การเข้าใจและหาทางแก้ปัญหา และการสานเสวนาเป็นกระบวนการที่เน้นเป็นที่เรื่องของฟังโดยที่จะทำให้มีโอกาสพูดอย่างอิสระและเปิดเผยในพื้นที่ปลอดภัยของวงสานเสวนา ค้นพบปัญหา และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องที่สำคัญจาก

^๙ ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, บทความที่ ๑๑๕ ความทนกันได้: คอถัมภ์ ณ พรหมแดนแห่งความรู้, (หนังสือพิมพ์โพสทูเดย์ ฉบับวันที่ ๗ กันยายน ๒๕๕๑), ๖ ย่อหน้า, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://contemplativeknowledge.blogspot.com/2008/09/blog-post.html>. [๒๐ ธ.ค. ๒๕๕๗].

^{๑๐} มนต์ชัย พินิจจิตรสมุทร, Dialogue สุนทรียสนทนา: ศาสตร์แห่งการสร้างสรรค์สติปัญญา ร่วมกันของมนุษย์, หน้า ๔๗-๔๘.

^{๑๑} วิศิษฐ์ วัชวิญญู, มณฑลแห่งพลัง ญาณทัศนะแห่งการเข้าถึงตัวตนที่แท้, หน้า ๖๔-๖๕.

^{๑๒} Active Listening, (USA: International Online Training Program On Intractable Conflict ReseArch Consortium, University of Colorado), [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.colorado.edu/conflict/peace/treatment/active1.htm>. [๒๑ ธ.ค. ๒๕๕๗].

บริบทของตนเอง แสวงหา และแบ่งปันข้อมูลให้มากและเพียงพอ เท่าที่ผู้พูดต้องการ มีความรู้และเข้าใจปัญหาของตนเองชัดเจนมากขึ้น ขณะเล่าออกมาดังๆ และมีกำลังใจว่า มีผู้อื่นฟังเรื่องของเรา อาจนำไปสู่ความสามารถเข้าใจสาเหตุ เงื่อนไข ปัจจัยของปัญหา และทางออกเท่าที่จะเป็นไปได้มากที่สุด^{๑๓}

กล่าวโดยสรุป ประโยชน์ของการสานเสวนาทำให้เกิดความสงบนิ่ง หลุดพ้นไปจากความขัดแย้ง การตัดสิน และการยึดถือความคิดตัวเอง นำไปสู่ความเป็นอิสระ ซึ่งเป็นสภาวะมีนัยสำคัญอย่างหนึ่งนั่นคือ เมื่อไม่ยึดถือ ไม่ตัดสินก็ยอมนำไปสู่ “สภาวะเปิด” ซึ่งยอมจะเป็นสภาวะที่เกิดการเรียนรู้ได้ดีที่สุด เหมือนกับที่คำสอนของเซ็นที่บอกว่า “ถ้าไม่ ทำตัวเป็นชาลันถั่ว ก็ยอมจะเปิดรับการเรียนรู้ได้อีกมาก”

๒.๒ หลักการสานเสวนา

หลักการสานเสวนาในที่นี้ไม่ใช้การโต้เถียงกัน แต่ใช้การฟังอย่างลึก (Deep Listening) เป็นหลัก เพราะการโต้เถียงเป็นเรื่องตื้นๆ แยกส่วน มีอารมณ์เข้ามาเป็นตัวบ่วน ไม่เกิดปัญญา ไม่เกิดจิตสำนึกใหม่ ไม่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตัวตน (Transformation) แต่การฟังอย่างลึก เงียบ และมีสติ จะดึงจิตไปสัมผัสความจริงตามธรรมชาติ ซึ่งเชื่อมโยงเป็นบูรณาการ เมื่อจิตเข้าไปสู่ธรรมชาติอันใหญ่โตเป็นอนันต์ จะเกิดปัญญา เป็นอิสระ มีความสุข มีความรัก อันไพศาลต่อเพื่อนมนุษย์ทั้งหมด มีการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตัวตน เกิดพฤติกรรมทางบวก เกิดความสมานฉันท์โดยลักษณะของการฟังอย่างลึกซึ่งที่นำมาใช้ใน การพัฒนาทักษะการฟัง โดยมีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงหลักการทำสานเสวนาไว้ดังนี้

เดวิด โบห์ม กล่าวว่า หลักการสานเสวนาฟังอย่างลึกซึ่ง มีแนวทางปฏิบัติ ๓ ประการ^{๑๔}

๑) **หลักของการฟังอย่างลึกซึ่ง:** ฟังให้ได้ยิน เป็นการเปิดใจรับฟังอย่างไม่มีเงื่อนไข ฟังให้ได้ยินโดยไม่มีการสรุป ไม่มีการตัดสินคุณค่าของสิ่งที่ได้ฟัง แต่ฟังให้ได้ยินทั้งเสียงของตนเองและเสียงของผู้อื่น ในขณะเดียวกันก็ตั้งสติ พิจารณาความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับตัวเอง ฟังเสียงตัวเองขณะโต้ตอบกับสิ่งที่เข้ามากระทบ ว่าเพราะเหตุใดเราจึงมีปฏิกิริยาออกไปเช่นนั้น การพิจารณากลับไปกลับมาอาจจะทำให้เราพบคำตอบบางอย่าง และมีความคิดใหม่ ๆ เกิดขึ้น เช่น คำพูดของเรา คือ คำพูดของคนอื่น คำพูดของคนอื่นก็คือคำพูดของเรา เสียงของเรา ก็คือเสียงของคนอื่น เสียงของคนอื่นก็คือเสียงของเรา การฟังอย่างลึกซึ่ง ฟังให้ได้ยิน แล้วเราจะเข้าใจข้อความเหล่านี้

๒) **หลักความเป็นอิสระจากเป้าหมาย:** ผ่อนคลาย โดยหลีกเลี่ยงการนำตนเองไปผูกติดกับเป้าหมาย ว่ากระบวนการฟังอย่างลึกซึ่งต้องได้ผลตามที่คาดหวัง แต่จะต้องเอาใจจดจ่ออยู่กับกระบวนการที่กำลังเป็นไปในขณะปัจจุบัน ความคิด ปัญญาเป็นของธรรมชาติ บังคับให้เกิดไม่ได้ ซึ่งผลของกระบวนการที่ถูกต้องคือ “ผล” ในตัวของมันเอง และเมื่อมีกระบวนการที่ถูกต้องแล้ว สิ่ง

^{๑๓} ปาริชาติ สุวรรณบุผา, *คู่มือการจัดกระบวนการสานเสวนา*, หน้า ๘.

^{๑๔} เดวิด โบห์ม, *Dialogue: วิธีการสนทนาแบบมนุษย์สัมพันธ์และ การเปลี่ยนวิธีคิดด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง*, หน้า ๙๐-๙๒.

อยากได้ เช่น ความคิด ปัญญา ก็เกิดขึ้น ซึ่งหลักการฟังอย่างลึกซึ้งนี้ไม่ควรบีบบังคับเพื่อให้ได้ผล โดยไม่ใส่ใจต่อกระบวนการ

๓) หลักความเท่าเทียมกันไม่มีผู้นำและผู้ตาม: ในหลักการฟังอย่างลึกซึ้งถือว่าทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ไม่มีประธาน ไม่มีการลงมติตัดสินใจ ไม่ปล่อยให้ความแตกต่างทางด้านเพศ อายุ สถานะ ศักดิ์ศรีหรือตำแหน่งเข้ามามีบทบาทในการครอบงำบรรยากาศของการสนทนา ไม่ทำให้ผู้อื่นรู้สึกว่าคุณต้องถูกกดทับจนขาดความรู้สึกเป็นอิสระ เพื่อมิให้กลายเป็นสิ่งกีดขวางในการรับฟัง ฟังระลึกเสมอว่า การฟังอย่างลึกซึ้งด้วยการสานเสวนาไม่ใช่การพูดโต้แย้งแบบวิภาษวิธี ซึ่งเป็นการต่อสู้ด้านความคิด แต่การฟังอย่างลึกซึ้งยอมรับว่าความคิดทุกความคิดมีความสำคัญเท่าเทียมกัน และไม่ว่าจะเป็นความคิดของใคร ก็จะทำให้เกิดความซึมซาบเข้ามาอยู่ในตัวตนของเรา เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคุณภาพ เกิดความหมายใหม่ จินตนาการใหม่ที่ทุกคนรับรู้และเป็นเจ้าของร่วมกัน

นอกจากนี้หลักการฟังอย่างลึกซึ้งเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนความต้องการของตนเอง^{๑๕} โดยมีการอธิบายขยายความได้ดังนี้

(๑) การฟังเพื่อเท่าทันตัวเอง เป็นการฟังซ้อนฟัง ฟังดูว่าตนเองนั้นฟังอย่างไร มีคุณภาพหรือไม่ เราสามารถเปิดมิติแห่งการตรวจสอบตัวเอง (self-examination) ไปในตัวด้วยการฟังนั้นว่า เราเคารพผู้อื่นคือผู้พูดหรือไม่ เราสามารถฟังโดยไม่ตัดสินคนหรือไม่ตัดสินความได้หรือไม่ หากเพียงรับรู้ในความแตกต่างของสมมติฐานและที่มาของความคิดนั้น ๆ เสียงที่เปล่งออกมาหรือว่าจានั้นมาจากฐานใจและฐานแห่งอารมณ์ความรู้สึกด้วย แม้จะนำพาความคิดมาด้วยก็ตาม โดยที่ทุกความคิดนั้นจะมีอารมณ์ความรู้สึกกำกับมาด้วยเสมออย่างใดอย่างหนึ่ง โง่เง่าหรือซ่อนเร้นแล้วแต่คนแต่กรณีเมื่อเสียงมากระทบเรา การฟังที่ดีคือ การปล่อยให้เสียงมาเข้าดำรงอยู่ชั่วขณะนั้นในตัวเรา และเฝ้าดูว่า เรามีปฏิกิริยากับเสียงของคนอื่นหรือไม่อย่างไร รุนแรงหรือหนักเบาอย่างไร และเมื่อรู้เท่าทันแล้วก็ค่อย ๆ ฝึกที่จะฟังอย่างปราศจากปฏิกิริยา ฟังอย่างที่เราคน ๆ นั้นเข้ามาดำรงอยู่ภายในตัวเรา นั่นคือสุดยอดแห่ง การฟัง

(๒) การฟังอย่างเป็นกระจกเงา คือ การฟังแต่ละช่วงของการพูดอย่างระเบิดอารมณ์ (หรือไม่ระเบิดอารมณ์) ของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วพูดกลับไปว่า เราได้ยินเขาพูดอย่างไร ในความเข้าใจของเรา โดยให้อีกฝ่ายหนึ่งสามารถแก้ไขได้ว่าเราสรุปความถูกต้องหรือเปล่า การฟังวิธีนี้จะช่วยแก้ปัญหาเมื่อสัมพันธ์กับคนที่อารมณ์ลบ เช่น ความโกรธ ความหงุดหงิด ความเครียด เป็นต้น ทั้งนี้เพราะ

ประการแรก อีกฝ่ายหนึ่งรู้สึกได้ว่าเราได้ฟังเขาเป็นอย่างดี โดยรับรู้ทุกถ้อยกระหความ และเมื่อเราพูด เขาก็มีแนวโน้มที่จะรับฟังเป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน

ประการที่สอง ผู้พูดมีโอกาสได้รับฟังสิ่งที่ตนพูด โดยกระบวนการฟังอย่างเป็นกระจกเงานั้น ทำให้ผู้พูดมีโอกาสตั้งสติ และรับรู้ว่าตนเองกำลังพูดอะไร กระบวนการเช่นนี้จะมีผลต่อการลดความรุนแรงของอารมณ์อีกฝ่ายหนึ่งได้

^{๑๕} วิศิษฐ์ วังวิญญู, สุนทรียสนทนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑-๒๕.

ประการที่สาม ฝ่ายผู้ฟังก็จะได้ฟังจริงๆ ไม่ใช่ฟังอย่างรวบรัด และฟังอย่างด่วนสรุป ใจความอย่างที่เราทำความเข้าใจตัวเอง ที่ยิ่งจะทำให้ปัญหาการสื่อสารแย่ลงไปอีก

ประการที่สี่ เมื่อการฟังอย่างนี้ช่วยให้ทั้งสองฝ่ายเริ่มตั้งสติได้นั้น คุณภาพของ การฟังจะยิ่งลุ่มลึกและละเอียดยิ่งขึ้น ทำให้มองก้าวไปถึงบริบทหรือสภาพแวดล้อมความเป็นไปของอีกฝ่ายหนึ่ง ข้อจำกัดหรือสถานการณ์อันบีบคั้นของอีกฝ่ายหนึ่ง จะปรากฏขึ้นในการรับรู้ นอกจากนี้หากฝึกฝนตนเองอย่างแยบคายขึ้นเสมอๆ ก็จะปรับคลื่นอันละเอียดอ่อนกว่าคำพูดและภาษาท่าทางนั้นๆ นี้ นับเป็นเป็นสุดยอดของการฟัง คืออาจจะทำให้ล่วงรู้ถึงอารมณ์ปรารถนาและความคับข้องใจของอีกฝ่ายหนึ่ง

การฟังอย่างเป็นกระเจกเจ้านี้ไม่ได้มีไว้เฉพาะกรณีคนห่างตัวเท่านั้น แม้แต่ในความสัมพันธ์ของเพื่อนสนิทที่มีปัญหาความขัดแย้งหรือความร้าวฉาน ตลอดจนแม้ในกรณีการพัฒนาความสัมพันธ์ที่เริ่มจะห่างเหินด้วยเรื่องจุกจิกเล็กๆ น้อยๆ ให้กระชับมันยิ่งขึ้น การฟังอย่างเป็นกระเจกเจ้านี้ก็จะช่วยได้มาก

จากหลักการฟังอย่างลึกซึ้ง ดังที่ได้กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยมีมุมมองว่า **เดวิด โบห์ม และ วิศิษฐ์ วัชวิญญู** มุ่งเน้นไปที่การฟังเสียงจากภายในและฟังเสียงจากภายนอก ซึ่งมีติของการมองทั้งสองลักษณะนี้ สามารถสรุปได้ว่า ลักษณะของการฟังอย่างลึกซึ้ง แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท กล่าวคือ การฟังเสียงภายใน (internal listening) ได้แก่ การฟังในแง่ของความคิด ความรู้สึก คุณค่า ที่เกิดขึ้นภายในตนเอง และการฟังเสียงภายนอก (external listening) ได้แก่ การฟังที่เกิดจากการสัมผัสความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ข้อมูล ระหว่างผู้รับสารกับผู้ส่งสาร

ดังนั้น หลักการฟังอย่างลึกซึ้งเป็นการเปิดใจฟังโดยฟังอย่างตั้งใจให้ได้ยินเสียง ทั้งตนเองและผู้อื่น โดยไม่ด่วนตัดสินว่าผิดหรือถูก และไม่มีอคติทั้งตนเองและผู้อื่นในขณะเดียวกันก็มีคำถามว่า ในขณะที่เรากำลังฟังอยู่โดยธรรมชาติของกระบวนการฟังความคิดย่อมเกิดขึ้น จากประเด็นคำถามนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ในขณะที่ฟังอยู่นั้น ชุดความคิดของเราจะปรากฏขึ้น เพราะได้รับการกระตุ้นปลุกเร้าจากคำพูดที่เราได้ยินได้ฟัง การที่เราฟังอย่างลึกซึ้งก็ยิ่งเห็นการทำงานของชุดความคิดอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น และพิจารณาความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับตนเอง เพราะได้รับการกระตุ้นจากข้อมูลที่ไหลเข้ามาสู่ตนเองเนื่องมาจากการฟังอย่างลึกซึ้ง โดยมีสติ สมาธิ จดจ่ออยู่กับการฟังอย่างลึกซึ้ง และในขณะที่ความคิดเกิดขึ้นในขณะที่ฟังอย่างลึกซึ้ง เราต้องละวางความคิดของเรา ไม่ตัดสิน ว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย หรือตัดสินว่าถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง โดยเราต้องวางการตัดสิน ความเชื่อ และทัศนะของเราไว้ทั้งหมด^{๑๖}

อย่างไรก็ตาม หลักการสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้ง คือ เมื่อเราฟังคนอื่นไม่ว่าจะเป็นคนที่เราชอบหรือไม่ชอบ สิ่งที่ผู้พูดจะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในตัวเรา อาจจะเป็นไปได้ที่เราไม่ยอมฟังคนอื่นก็เพราะเรากลัวว่าจะถูกรุกรานด้านความคิดได้ หากเราฟังอย่างลึกซึ้งก็คือ การเปิดใจรับการเปลี่ยนแปลงด้านความคิดของตัวเอง นักบำบัดเรียกการรับฟังนี้ว่า การฟังอย่างตั้งใจ

^{๑๖} มนต์ชัย พินิจจิตรสมุทร, Dialogue สนทนาสนทนา: ศาสตร์แห่งการสร้างสรรค์สติปัญญา ร่วมกันของมนุษย์, หน้า ๔๙.

(active listening) หรือ การฟังซึ่งกันและกัน (compassionate listening)^{๑๗} ดังจะเห็นได้ว่า การฟังอย่างลึกซึ้งมีคำที่ใช้เรียกลักษณะของการฟังอย่างลึกซึ้งว่า การฟังอย่างตั้งใจ การฟังซึ่งกันและกัน ซึ่งผู้วิจัยจะวิเคราะห์ให้เห็นว่ามีลักษณะของการฟังในการทำสานเสวนาควรมีลักษณะอย่างไร และมีขั้นตอนดำเนินการอย่างไร

ขั้นที่ ๑ เริ่มจากการฟังซึ่งกันและกัน (compassionate listening)

ผู้วิจัยมีมุมมองว่า อันดับแรกของการสานเสวนาก็คือการฟังซึ่งกันและกันถือเป็นกระบวนการขั้นแรกที่ทั้ง ๒ ฝ่าย ต้องเปิดใจฟังซึ่งกันและกัน การฟังซึ่งกันและกัน คือ เครื่องมือในการตัดสินใจในการขัดแย้ง สร้างความปรองดอง และการป้องกันการเกิดความรุนแรง เป้าหมายของการฟังซึ่งกันและกัน คือการเข้าใจอย่างลึกซึ้งของความคิดเห็น และความทุกข์ทรมานของคนทุกฝ่ายที่มีความขัดแย้งทางความคิดหรือขัดแย้งกัน และสร้างการเชื่อมโยงเข้าหากันทั้ง ๒ ฝ่าย^{๑๘}

แนวทางการฟังซึ่งกันและกัน (compassionate listening) ซึ่ง จีวิช(Jewish)^{๑๙} ได้กล่าวว่า แนวทางหลักปฏิบัติการฟังซึ่งกันและกัน สามารถทำได้ดังนี้คือ

- (๑) ฟังด้วยหัวใจ โดยเปิดใจฟังตลอดจนจบความ
- (๒) ฟังให้เข้าใจ
- (๓) ฟังเพื่อเรียนรู้
- (๔) ฟังโดยไม่ต้องวิจารณ์ ไม่ว่าเราจะไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่พูดมา เราก็ไม่ต้องยอมรับ เพียงแค่ฟังอย่างเดียวก็พอ
- (๕) ฟังให้สมบูรณ์ โดยจับใจความของผู้พูด อย่าเพิ่งโต้ตอบขัดแย้ง หรือหาจุดที่จะโต้ตอบ
- (๖) ฟังด้วยความเคารพ ไม่ว่าอะไรก็ตาม ว่าคนพูดจะอยู่ฝั่งเราหรือฝั่งอื่น โดยไม่คำนึงถึงว่าผู้พูดอยู่ในสถานะใด หรือตำแหน่งใด
- (๗) ฟังเพื่อหาจุดเชื่อมโยงระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง
- (๘) ฟังโดยคำนึงถึงความรู้สึกของผู้อื่นเสมอ

จากหลักการปฏิบัติการฟังซึ่งกันและกันของ จีวิช (Jewish) ที่กล่าวข้างต้น ทำให้พบว่าการฟังซึ่งกันและกัน เป็นการฟังที่ต้องการหยุดการตัดสินใจ และเปิดหัวใจในการฟัง โดยทักษะที่ได้มาจากการฟังและคำถามที่ไม่มีผลเสีย การฟังซึ่งกันและกันได้ก่อให้เกิด การรักษาหัวใจของผู้พูด และได้

^{๑๗} Rev. Ann C. Fox, **Deep Listening**, (Massachusetts: The Unitarian Universalist Society of Fairhaven,), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.uufairhaven.org/SermonSixteen.htm>. [๓๐ ธ.ค. ๒๕๕๗].

^{๑๘} Jewish-German, **Berman Healing Arts: What is compassionate listening?**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.bermanhealingarts.com/3_compassion/index.htm. [๒๓ ต.ค. ๒๕๕๗].

^{๑๙} Jewish-Muslim, **Communicating From the Heart: Guidelines For Compassionate Listening and Speaking**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.jewishmuslimdialogue.org/Compassionate%20Listening.htm>. [๒๓ ต.ค. ๒๕๕๗].

สร้างความสัมพันธ์กันโดยความมีจิตใจเมตตาของแต่ละฝ่าย เมื่อทั้งสองฝ่ายมีความเข้าใจร่วมกัน ความสามัคคีปรองดองก็จะสามารถเกิดขึ้นได้

ขั้นที่ ๒ การฟังอย่างตั้งใจ (active listening)

การฟังอย่างตั้งใจนั้น เป็นอีกชุดเครื่องมือหนึ่งของกระบวนการสานเสวนาขั้นที่ ๒ เป็นการฟังและตอบคู่สนทนาที่ก่อให้เกิดการเข้าใจอย่างถ่องแท้ เพราะส่วนใหญ่เวลาคุยกัน คนเรามักจะไม่ค่อยตั้งใจฟังกัน สมาชิกหลุด หรือฟังครึ่ง ๆ กลาง ๆ แล้วเข้าใจผิด และเมื่อคนเรามีปัญหา เราก็มุ่งคิดแต่จะโต้ตอบกับคำพูดกับอีกฝ่ายตั้งว่าเรารู้เรื่องเหล่านั้นมาแล้ว แทนที่จะฟังอย่างตั้งใจจริงๆ มากกว่า เพราะมุ่งคิดแต่จะสรรหาคำพูดโต้ตอบ

การฟังอย่างตั้งใจเป็นโครงสร้างการฟังและตอบคำถาม ที่มุ่งเน้นการทำความเข้าใจกับคู่สนทนา ผู้ฟังจะต้องเอาใจใส่สิ่งที่คู่สนทนาพูด แล้วคิดถึงคำพูดนั้นซ้ำอีกครั้ง ผู้ฟังไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยกับสิ่งที่คู่สนทนาพูด อาจจะบอกสิ่งที่คิด เพื่อจะทำให้คู่สนทนา รู้สึกว่าผู้ฟังของเขาเข้าใจหรือไม่บ่อยครั้งที่ผู้ฟังถูกกระตุ้นให้ตีความสิ่งที่คู่สนทนาพูดในแง่ของความ รู้สึก หากเป็นเช่นนั้นก็ควรจะบอกไปตรงๆ ว่าผู้ฟังรู้สึกไม่สบายใจ หรือสับสนกับสิ่งที่พูดอย่างไร เพื่อผู้พูดจะได้แน่ใจว่าผู้ฟังเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นจริงๆ และยิ่งไปกว่านั้น จะได้เข้าใจว่าผู้ฟังรู้สึกอย่างไรกับสิ่งที่พูดออกไป^{๒๐}

ในขณะที่ โรเจอร์ส (Rogers) และ ฟาร์สัน (Farson)^{๒๑} ได้กล่าวว่า การฟังอย่างตั้งใจมีวิธีที่สำคัญที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการฟังของบุคคล มี ๓ วิธี คือ

- ๑) ฟังเพื่อหาความหมายทั้งหมด การฟังเนื้อหาสาระและอารมณ์ที่ซ่อนอยู่ข้างใน
- ๒) ตอบสนองต่อความรู้สึก บางครั้งความหมายที่แท้จริงมันอยู่ในอารมณ์แทนที่จะเป็นพื้นผิวของเนื้อหาสาระ ในกรณีแบบนี้ เราควรตอบสนองต่อความหมายของอารมณ์
- ๓) บันทึกความแนะนำทั้งหมด การสื่อสารทั้งหมดไม่ได้เกี่ยวกับการพูด ดังนั้นเราควรที่จะระวังต่อความหมายที่ไม่เป็นคำพูด

จากประเด็นของโรเจอร์สและฟาร์สัน พบว่า การฟังอย่างตั้งใจคือ เป็นการฟังอย่างกระตือรือร้น (active) เพราะไม่ได้ฟังเฉย ๆ แต่มีการโต้ตอบกลับ เพื่อตรวจสอบว่าเราเข้าใจสิ่งที่ผู้พูดมานั้นตรงกับที่เขาต้องการหรือไม่ โดยการพูดทวนสิ่งที่ได้ยินโดยใช้คำพูดของตัวเอง (paraphrase) การโต้ตอบกลับแบบนี้จึงไม่ใช่การถามเพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติม และไม่ใช่ว่าการพูดซ้ำสิ่งที่ผู้พูดเพิ่งพูดมา แต่เป็นการใช้คำพูดของตัวเองเรียบเรียงความเข้าใจของเราออกมาว่า เราคิดว่าเขาพูดอะไร การโต้กลับแบบนี้เรียกว่า การสะท้อนด้วยการฟัง

^{๒๐} Active Listening, (USA: International Online Training Program On Intractable Conflict Research Consortium, University of Colorado), [ออนไลน์].แหล่งที่มา :<http://www.colorado.edu/conflict/peace/treatment/activel.htm>. [๑ ม.ค. ๒๕๕๘].

^{๒๑} Rogers, Farson, Active Listening: Building relationship by listening, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://changingminds.org/techniques/listening/active_listening.htm. [๓ ม.ค. ๒๕๕๘].

การสะท้อนด้วยการฟังอย่างตั้งใจสามารถทำได้ ๒ แบบ คือ^{๒๒}

๑) การสะท้อนธรรมดา (simple reflection) สะท้อนเฉพาะสิ่งที่เขาพูดออกมาโดยใช้คำพูดของเราเองเรียบเรียงสิ่งที่เขาพูดใหม่

๒) การสะท้อนแบบตีความ (interpretative reflection) สะท้อนสิ่งที่เราตีความว่าเขาอยากจะบอก ซึ่งมี ๒ แบบด้วยกัน (๑) สรุปสิ่งที่เขาพูดมาทั้งหมดที่เราคิดว่าประเด็นต่าง ๆ ที่เขาพูดถึงนั้นมีอะไรบ้าง และ (๒) ตีความแล้วระบุแก่นของเรื่องราวที่เราฟังแล้วคิดว่าประเด็นที่แท้จริงของเขาอยู่ตรงไหนกันแน่

จากประเด็นที่กล่าว ทำให้พบว่า การสะท้อนแบบตีความเหมือนจะวิเคราะห์แทนผู้พูด (จึงดีสู้แบบสะท้อนธรรมดาไม่ได้) แต่ต่างจากการวิเคราะห์ตรงที่เราพยายามประมวลประเด็นต่าง ๆ จากการฟังไม่ใช่จากฐานการคิดของเราเอง และต้องเผื่อใจเสมอว่าเราอาจประมวลผิด เพราะท่าทีของการใช้การฟังอย่างตั้งใจ คือการแชร์ความคิดร่วมกัน ไม่ใช่ “เราบอกหรือสอนคุณ” การสะท้อนจึงควรอยู่ในรูปของ “อาจจะ” มากกว่า “ต้อง”

ดังนั้น การฟังอย่างตั้งใจจากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปหลักการสำคัญของการฟังอย่างตั้งใจได้ดังนี้

- (๑) แสดงความเข้าใจ / ตั้งใจฟัง
- (๒) การสะท้อนคำพูดเพื่อตรวจสอบข้อมูล
- (๓) เปลี่ยนแปลงความคิดของคนด้วยการฟัง (กล่าวทวน)
- (๔) ตรวจสอบอารมณ์ (ดับอารมณ์ผู้พูด)
- (๕) สรุป

ขั้นที่ ๓ การฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening)

การสานเสวนาเป็นกระบวนการฟังอย่างลึกซึ้งดังที่กล่าวข้างต้นว่า เริ่มที่การฟังซึ่งกันและกัน และการฟังอย่างตั้งใจ เมื่อกระบวนการทั้ง ๒ ดังกล่าวได้ดำเนินการ การฟังอย่างลึกซึ้งโดยหลักการปฏิบัติของการฟังอย่างลึกซึ้ง สเวตส์ (Swets)^{๒๓} ได้กล่าวถึงหลักการสำคัญของการฟังอย่างลึกซึ้งว่าเราสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อปลูกฝังนิสัยการฟัง โดยมีหลักการปฏิบัติดังนี้

๑) การฟังอย่างลึกซึ้งที่ดีคือ การมุ่งความสนใจ มีหลายสิ่งหลายอย่างทำลายความมุ่งมั่นสนใจของเราได้อย่างหนึ่งคือ ความเครียดที่ก่อกวนความคิดของเรา อย่างที่สองคือ โรค “ตัวฉัน” ที่มักเกิดขึ้นและทำให้เราสนใจแต่ตัวเอง และสิ่งที่ตัวเองต้องการโดยไม่สนใจอีกฝ่ายที่พูดด้วย อย่างที่สามคือ ความเร็วของการคิด เพราะคนเราส่วนใหญ่คิดเร็วกว่าพูด และด้วยเหตุนี้ เมื่อฟังแล้วเราจึง

^{๒๒} อุ๋ทอง ประศาสน์วินิจนัย, หมายเหตุผู้ลงพิมพ์: คอลัมน์เก็บตก Active Listening, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www5.sac.or.th/downtoearthsocsc/modules.php?name=News&file=article&sid=31>. [๓ ม.ค. ๒๕๕๘].

^{๒๓} Swets, Paul E. *The Art of Talking So That People Will Listen*, (New York, N.Y. : Simon and Schuster, ๑๙๘๓), pp ๔๒-๔๒.

สามารถคิดวางแผนสิ่งที่เราจะตอบโต้ไปได้อย่างรวดเร็ว แต่เราจะต้องเลือกไม่คิดเช่นนั้นเมื่อรับฟังและใช้เวลานั้นเพื่อการมุ่งความสนใจไปที่คนพูด

๒) การรับรู้ที่แสดงได้จากภาษากาย เช่น การมองสีหน้าของผู้พูด คอยรักษา การประสานตา โน้มตัวไปข้างหน้า และยิ้มเพื่อแสดงการรับฟัง

๓) การสังเกตข้อเท็จจริงและความคิด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้สึกที่สื่อออกมาทางคำพูด ภาษากาย และโทนเสียงของผู้พูด ความรู้สึกเป็นสิ่งที่ผู้ฟังรับรู้ได้ยากที่สุด จึงควรมีการหยุดพักบ้าง เพื่อที่เราจะได้มีเวลาดำเนินการสังเกตสิ่งเหล่านั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดในการรับฟังโดยไม่ตัดสินด้วยตนเอง เราไม่สามารถตัดสินจากลักษณะและเสื้อผ้าของคนอื่นหากเราตั้งใจฟังอย่างลึกซึ้งจริง ๆ

๔) การไม่ได้ตอบ ไม่จำเป็นต้องโต้ตอบทุกอย่างที่เราฟังออกมาเป็นคำพูด หากมีคนบอกเล่าปัญหาให้เราฟัง ซึ่งเป็นเพียงความต้องการให้เราฟังเท่านั้น โดยปัญหาจะแก้ได้ด้วยการระบายออกมาเป็นคำพูดและมีผู้รับฟัง

ในขณะที่ เดวิด 롭บินส์ (David Robbins) กล่าวว่า เราสามารถปฏิบัติการฟังอย่างลึกซึ้งด้วยการจดจ่ออยู่กับจุดใดจุดหนึ่งของร่างกาย ซึ่งจะรู้สึกเหมือนว่าเป็นที่ที่ปลอดภัยที่จิตควรอาศัยอยู่^{๒๔}

ส่วน มิรา ชัยมฮาวส์^{๒๕} กล่าวว่า ในการฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening) มีการระบุถึงคุณภาพของการฟังไว้ ๓ ระดับ คือ

- (๑) ระดับแรก คือ การฟังที่ได้ยินเพียงถ้อยคำ
- (๒) ระดับที่สอง คือ การฟังให้ได้ยินอารมณ์ ความรู้สึกของผู้พูด และ
- (๓) ระดับที่สามซึ่งเป็นการฟังที่ลึกที่สุด คือ การฟังให้ได้ยินเจตนาของผู้พูด

สำหรับ กฤตยา ศรีสรรพกิจ^{๒๖} กล่าวว่า การฟังเสียงตัวเองถือเป็นหลักปฏิบัติประการหนึ่งของการฟังอย่างลึกซึ้ง โดยต้องใช้ความสงบนิ่ง ตัดสินใจเดินไปตามทางนั้น ต้องใช้ความกล้าหาญอย่างมาก เพราะจะไม่มีใครรับผิดชอบสิ่งที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจนั้นได้ นอกจากตัวเราเอง

จากแนวคิดหลักการปฏิบัติของการสานเสวนาของนักวิชาการหลาย ๆ ท่านที่กล่าวมาข้างต้น พอที่จะสรุปหลักการสานเสวนา ได้ดังนี้

๑) เคารพในตัวตนของผู้พูด (respecting) ปฏิสัมพันธ์กันอย่างมนุษย์ ไม่ใช่วัตถุสิ่งของ ปฏิบัติต่อผู้อื่นเช่นเดียวกับที่เราต้องการให้เขาปฏิบัติต่อเรา

^{๒๔} David Robbins, *Psychotherapist Boulder*, (Colorado), [ออนไลน์]. แหล่งที่: <http://whatismindfulness2.wordpress.com/2008/02/27/deep-listening/>. [๓ ม.ค. ๒๕๕๘].

^{๒๕} มิรา ชัยมฮาวส์, *บทความที่ ๙๖ เห็นอะไร เรียนรู้อะไร : คอลัมน์ ณ พรหมแดนแห่งความรู้*, (โพสต์ทูเดย์ ฉบับวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๕๑), [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://contemplativeknowledge.blogspot.com/2008_04_01_archive.html. [๕ ม.ค. ๒๕๕๘].

^{๒๖} กฤตยา ศรีสรรพกิจ, *บทความที่ ๘๕ ฟังเสียงจากหัวใจ : คอลัมน์ ณ พรหมแดนแห่งความรู้*, (โพสต์ทูเดย์ ฉบับวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑), [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://contemplativeknowledge.blogspot.com/2008/02/blog-post_10.html. [๗ ม.ค. ๒๕๕๘].

- ๒) ฟังโดยไม่มีวาระซ่อนเร้น (hidden agenda)
- ๓) ฟังอย่างมีสติติดตามต่อเนื่อง/แขวนไว้ก่อน (suspending) โดยฟังให้ถึงอารมณ์/ความรู้สึก (emotion)
- ๔) ฟังแบบอุเบกขา ปราศจากอคติ (voicing) หลีกเลี่ยงการครอบงำ (dominate) ระวังความรู้สึกว่า “ฉันเหนือกว่า”
- ๕) จุดยืนชัดเจน กล้าที่จะเปิดหู เปิดใจ ฟังความเห็นที่แตกต่าง ฟังเพื่อเรียนรู้และทำความเข้าใจ จุดยืนของผู้อื่น
- ๖) ใจกว้าง กล้าวิจารณ์ความคิด-ความเชื่อของตนเอง/กลุ่มตนเอง (self-critical)
- ๗) ซื่อสัตย์และจริงใจ หลีกเลี่ยง การยอมรับแบบขอไปที (lazy tolerance)

อย่างไรก็ดี ลักษณะของการสานเสวนาดังกล่าว คือ การฟังซึ่งกันและกัน การฟังอย่างตั้งใจ และการฟังอย่างลึกซึ้ง ทั้ง ๓ หลักการนี้นำไปสู่ความเข้าใจ (understanding) ที่ถูกต้อง เป็นวิธีการสร้างการยอมรับ ความมั่นใจ ทำให้เกิดความเข้าใจตนเอง สร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีจุดยืนที่ชัดเจน กล้ายอมรับความแตกต่างเพื่อเรียนรู้ ให้ความเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น โดยปราศจากความมีอคติและวาระซ่อนเร้น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้บุคคลเข้าใจตนเองและผู้อื่น

อย่างไรก็ตาม หลักการสำคัญของการสานเสวนา เป็นการยอมรับในความ เสมอภาค ไม่พูดคุยกันอย่างเร่งรีบ ทำให้แต่ละคนมีเวลาครุ่นคิดอย่างสุขุม ทำให้เกิดความคิดคำถามใหม่ๆ ที่มีค่ามากกว่าคำตอบ และความรู้เหล่านี้ก็คือพลังที่เกิดขึ้นอย่างอิสระตามธรรมชาติ เป็นการคิดร่วมกันเพื่อแสวงหาปัญญาญาณ (intuitive knowledge) ที่ไม่อาจเกิดขึ้นด้วยวิธีการพูดคุยโต้เถียงหักล้างแต่ได้มาด้วยการเปิดตัวเองรับฟังเสียงของคนอื่น เพื่อให้เสียงเหล่านั้นเข้าไปอยู่ในตัวเอง

๒.๒.๑ กระบวนการจัดสานเสวนา (Dialogue Process)

แนวทางการจัดสานเสวนา โดยใช้หลักของการฟังเป็นหลักมีลำดับ ดังต่อไปนี้

๑) **เข้าใจปรัชญาแนวคิด** : ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรัชญาและแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังของการทำสานเสวนาให้ทะลุ การคิดร่วมกันทำให้ความคิดที่กระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ มารวมตัวกัน และทำให้เกิดการเชื่อมโยง (coherent of thought) เพื่อให้เกิดพลัง เช่นเดียวกับการทำให้พลังงานแสงที่พุ่งกระจายไปคนละทิศคนละทางและไร้พลัง แต่เมื่อมีเทคโนโลยีทำให้แสงเกิดการรวม ตัวกัน พุ่งตรงไปในทิศทางเดียวกัน จะกลายเป็นแสงเลเซอร์ ที่สามารถทะลุทะลวงสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเหลือเชื่อ การเข้าใจปรัชญาของสานเสวนาอย่างลึกซึ้ง จะทำให้เกิดความเชื่อมั่น ศรัทธาในกระบวนการ สามารถฟันฝ่ากำแพงความลังเลสงสัยไปได้

๒) **เข้าใจจุดหมายของการทำ** : เป้าหมายสำคัญของการสานเสวนาคือ การรื้อถอนสมมุติบัญญัติ ปลดปล่อยตนเองจากภารกิจ บทบาท หน้าที่ อำนาจและอุปาทานที่ห่อหุ้มตัวตนอยู่ในทุกรูปแบบ เพื่อมิให้กลายเป็นกำแพงอุปสรรค (blocking) ต่อการเรียนรู้เพื่อการเข้าถึงความจริงที่ฝังลึกอยู่ภายในตัวเอง (tacit knowledge) ดังนั้น ผู้ที่เข้าร่วมวงสานเสวนา จึงต้องรื้อถอนสิ่งเหล่านี้ด้วยความสมัครใจของตนเอง อ่อนน้อมถ่อมตัว มีเมตตากับตัวเอง โดยการไม่ยกตนข่มท่าน หรือไม่กดตนเองลงจนหมดความสำคัญ แต่ควรกำหนดบทบาทของตัวเองเป็นกัลยาณมิตร กับทุกคน ไม่ควรลื

ว่า เป้าหมายของการรื้อถอนจำกัดขอบเขตอยู่ที่ตนเองเท่านั้น การก้าวล่วงไปวิพากษ์วิจารณ์เพื่อเปลี่ยนแปลงรื้อถอนคนอื่น เป็นสิ่งที่พึงละเว้นโดยเด็ดขาด

๓) **เข้าถึงจิตอารมณ์ตนเอง:** การย้อนกลับมาค้นหาฐานคติ (presupposition & assumptions) ที่ฝังลึกอยู่ในใจ แต่การเพ่งมองอย่างเดียวจะไม่เห็นอะไรเลย จนกว่าฐานคติเหล่านั้น จะแสดงตัวตนออกมาเป็นอารมณ์ (emotion) อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อมีอะไรเข้าไปกระทบกับมันเข้า เช่น เมื่อได้ยินได้เห็น หรือใจนึกขึ้นได้ กล่าวกันว่า ฐานคติกับอารมณ์ ทำงานใกล้ชิดกันมากจนแทบ แยกกันไม่ออกว่าอะไรเป็นอะไร สิ่งที่ต้องทำในสิ่งแรกคือการเฝ้าสังเกต (observer) สิ่งที่มากระทบ (observed) ว่ามันทำให้เราเกิดอารมณ์อะไรขึ้นมา และหาทางระงับมัน (suspension) เพราะถือว่า มันเป็นตัวปิดกั้นอิสรภาพในการรับรู้ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

ในทางปฏิบัติคือ เมื่อเข้าไปอยู่ในวงสานเสวนา จะต้องไม่ให้ความสนใจเฉพาะสิ่งที่ได้ยิน ได้ฟังเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่จะต้องทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตอารมณ์ ความรู้สึกของตนเองในขณะที่ได้ ยินได้ฟังสิ่งเหล่านั้นด้วย เพราะโดยทั่วไปขณะที่ฟังนั้น เรามักจะ “บิด” ความรู้สึกบางอย่างตามไป ด้วย เช่น ราคาญ หมั่นไส้ เคลิบเคลิ้ม ขำกลิ้ง ซื่นซม ฯลฯ และความรู้สึกเหล่านี้คือที่มาของ อคติ (bias) ต้องตามให้ทันด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง สงบระงับ การตามความรู้สึกให้เท่าทันจึงเป็นการ ป้องกันอคติ และการสงบระงับคือการสร้างปัญญาที่เกิดจากการฟัง เมื่อคิดว่าสามารถจัดการกับ ความรู้สึกตัวเองได้แล้ว ก็สามารถเริ่มต้นตั้งวงคุยเพื่อคิดร่วมกันได้เลย^{๒๗}

๔) **กำหนดวงสนทนา:** การตั้งวงสานเสวนา ประกอบด้วยคนสองคนขึ้นไป ๗-๘ คน ถือ ว่ากำลังดี แต่ถ้าจำเป็นก็อาจมีได้ถึง ๒๐ กว่าคน นั่งล้อมวงเป็นวงกลมให้ทุกคนสามารถมองเห็นหน้า กันได้ทั้งหมด ตั้งกติกาการพูดคุยไว้อย่างหลวม ๆ เช่น หลีกเลี่ยงการเสนอแนะ การโต้แย้ง การ ผูกขาดเวที การทำให้ผู้อื่นเสียหน้า พูดให้สั้น หลังจากพูดแล้ว ควรรอให้คนอื่น ๆ ได้มีโอกาสพูดผ่านไป ก่อนสองหรือสามคน ค่อยกลับมาพูดอีก ความจริงกติกาเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ทุกคนปฏิบัติกันอยู่แล้ว มาก น้อยตามโอกาส แต่การนำกติกาขึ้นมาเขียนให้ทุกคนเห็น จะช่วยเตือนสติได้ดีขึ้น ในตอนแรกอาจต้อง มีใครสักคนทำหน้าที่จัดการกระบวนการ (facilitator) เพื่อช่วยลดความขลุกขลัก แต่ถ้าผู้ร่วมวง สามารถนำกติกาเข้าไปอยู่ในใจได้แล้ว เขาจะควบคุมการสนทนาได้เอง และไม่จำเป็นต้องมีใครทำ หน้าที่นี้อีกต่อไป^{๒๘}

๕) **คำนึงถึงข้อควรระวัง:** ประเด็นที่ควรจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องกระบวนการสาน เสวนา^{๒๙} คือ

(๑) สานเสวนาไม่ใช่การพูดคุยและแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน ระหว่างคน ๒ คน เพราะสานเสวนารวมการเข้าใจอารมณ์ ความรู้สึกของบุคคลทั้ง ๒ ฝ่ายอย่างชัดเจน

^{๒๗} เดวิด โบห์ม, Dialogue : วิธีการสนทนาแบบมนุษย์สัมพันธ์และ การเปลี่ยนวิธีคิดด้วยการฟัง อย่างลึกซึ้ง, หน้า ๙๓-๙๔.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๔.

^{๒๙} ปาริชาติ สุวรรณบุผา, คู่มือการจัดการกระบวนการสานเสวนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ภาพ พิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐-๑๑.

(๒) สานเสวนาไม่ใช่การโต้ว่าตีเพื่อเอาชนะทางวาทศิลป์ และได้ใจคนฟังให้เห็นคล้อยตาม แต่สานเสวนาเป็นการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน และฟังกันโดยไม่มีฝ่ายถูกเป็นผู้ชนะ หรือฝ่ายผิดเป็นผู้แพ้ เหนืออื่นสิ่งใดสานเสวนามีไว้เพื่อค้นหาความเป็นผู้ชนะ แต่สานเสวนาเป็นไปเพื่อยอมรับความเป็นมนุษย์ของกันและกัน

(๓) สานเสวนาในเบื้องต้น ไม่ใช่การเจรจาไกล่เกลี่ยโดยมีคนกลาง เพราะไม่ได้ตั้งใจมาทำให้สิ่งทั้งหลายถูกต้อง สานเสวนาจะไม่บอกความคิดและความเชื่อของคนอื่นผิด แต่บอกว่าความคิดและเหตุผลของผู้อื่นแตกต่าง หรือตรงกันข้ามกับความคิดของตน โดยไม่ถูกบังคับให้ละทิ้งจุดยืนและความเชื่อที่แตกต่างนั้น และการสานเสวนาอาจไม่จบลงด้วยข้อตกลงในทันที แต่สานเสวนาอาจนำไปใช้ในการแก้ไขความขัดแย้งได้ เมื่อมีปัจจัยเงื่อนไขเกิดขึ้นเพียงพอจนพร้อมที่จะหาทางออกจากความขัดแย้ง และต้องการความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นด้วยความสมัครใจ

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ควรตระหนักเป็นเบื้องต้นคือ ไม่ควรหวังผลว่าจำเป็นต้องมีสิ่งนั้นสิ่งนี้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วภายหลังจากจบลงของการสานเสวนา เพราะความคาดหวังดังกล่าวเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แต่มีการยืนยันว่า สานเสวนาจะเกิดมรรคผลเมื่อเวลาผ่านไปสักระยะหนึ่งแล้ว เพราะความคิดไม่ได้หายไปไหน แต่อาจผุดตามหลัง จึงควรทำให้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ข้อสำคัญคือ ควรหลีกเลี่ยงการสรุปแบบรวบยอด เพราะการสรุปเป็นการเปิดช่องว่างให้ใช้อำนาจแบบรวบรัด ขยายส่วนที่ชอบปิดบังส่วนที่ไม่อยากได้ยิน และข้อสำคัญคือการนำข้อสรุปไปเป็นเครื่องมือบีบบังคับให้คนอื่นทำตามความต้องการของตนเองในภายหลัง การสรุปควรถือเป็นหน้าที่ของแต่ละคนที่เข้าร่วมกระบวนการสานเสวนาซึ่งสามารถหยิบประเด็นที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองได้ตามความสนใจของแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน

ดังนั้นนอกจากการศึกษาหลักการแนวคิดขั้นตอนการทำสานเสวนาแล้ว ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งคือองค์ประกอบของกระบวนการทำสานเสวนาซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๒.๒.๒ องค์ประกอบของการทำสานเสวนา

จากที่กล่าวข้างต้น ขั้นตอนในการทำสานเสวนานั้น มนต์ชัย พินิจจิตรสมุทร^{๓๐} ได้กล่าวว่ องค์ประกอบของการทำสานเสวนา มีดังนี้

๑) **ผู้เข้าร่วม** ขนาดของกลุ่มผู้เข้าร่วมที่ทำการสานเสวนาหรือที่เรียกว่า dialogue นั้นไม่จำกัด อาจเกิดขึ้นภายในกลุ่มคนขนาดเท่าใดก็ได้ โดยอาจเป็นกลุ่ม ๑๐-๒๐ คนก็ได้ แต่ถ้าเป็นกลุ่มขนาด ๓๐ คนหรือมากกว่าจะเป็นกลุ่มขนาดใหญ่เกินไปอาจจะแบ่งออกเป็น ๒-๔ กลุ่ม ถ้าเป็นกลุ่มที่มีขนาดเล็กคือ ผู้เข้าร่วมประมาณ ๓-๔ คน โดยที่ผู้เข้าร่วมกลุ่ม การสานเสวนา (dialogue) จะต้องเข้าใจว่า การฟังที่ดีนั้นมีความสำคัญมากกว่าการพูดนำเสนอ และอาจจะพบความเย็บเกิดขึ้นในระหว่างการทำสานเสวนา เพราะแต่ละคนเริ่มยึดถือการฟังเป็นหลักสำคัญกว่าการพูดนำเสนอ ความคิด ทั้งนี้ในการสานเสวนาจะมีหลักอย่างหนึ่งที่ยึดถือร่วมกัน คือ “การเปิดพื้นที่” หมายถึงเรา

^{๓๐} มนต์ชัย พินิจจิตรสมุทร, Dialogue สุนทรียสนทนา : ศาสตร์แห่งการสร้างสรรค์สติปัญญา ร่วมกันของมนุษย์, (สมุทรปราการ: บริษัท จงเจริญเทพารักษ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๘๙-๙๙.

ต้องให้อีกโอกาส “เปิดที่ว่าง” ให้แต่ละคนสามารถพูดได้ ไม่ถูกตัดสิน ไม่มีการกล่าวแทรกขึ้นในขณะที่ยังพูดไม่จบ และไม่มีการโต้แย้ง โน้มน้าว หรือครอบงำความคิดของคนอื่น

๒) **หัวข้อการসাসাสนเสวนา** เดวิด โบห์ม กล่าวไว้ว่า ปกติแล้วพวกเราจะคุ้นเคยกับการมีผู้นำ การประชุม และกำหนดวาระหัวข้อเรื่องที่จะพูดคุย ซึ่งการกำหนดหัวข้อเฉพาะหัวข้อเรื่องที่จะพูดคุยกัน โดยอาจจะกำหนดหัวข้อกว้าง ๆ หรือเรื่องทั่วไปที่ไม่สู้เสี่ยงต่อการโต้เถียง หรือขัดแย้งทางความคิด เป็นต้น อย่างไรก็ตามควรมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความเข้าใจในเรื่อง การসাসাสนเสวนาร่วมกัน โดยจะกำหนดหัวข้อว่า “ธรรมชาติของการসাসাสนเสวนาเป็นอย่างไร” การกำหนดหัวข้อแบบนี้จะดำรงอยู่ภายหลังจากการসাসাสนเสวนาเป็นไปอย่างราบรื่นแล้ว ที่สำคัญคือ เราต้องไม่กำหนดเป้าประสงค์ หรือคาดหวังความสำเร็จใดใด หรือการตัดสินใจในเรื่องใด

๓) **กติกาพื้นฐาน** เป็นจุดเริ่มต้นของการสนทนาที่จะนำไปสู่การก่อกำเนิดของกระแสสติปัญญาร่วมกัน การดำรงรักษากติกาไว้อย่างเข้มงวดเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อ การสร้างสรรค์และดำรงรักษา “อิสระ” เอาไว้ เพื่อให้กระแสดวงรู้สึกรู้สีกินคิดเกิดขึ้นมาได้ กติกาเหล่านั้นได้แก่

- (๑) ไม่มีการพูดคุยย่อยหรือคุยซุบซิบกันในกลุ่ม จะต้องเป็น one meeting เท่านั้น
- (๒) “วาง” หัวใจตำแหน่งงาน ถือว่าทุกคนมีความเท่าเทียมกัน
- (๓) สร้างบรรยากาศที่เปิดกว้าง (openness) และเป็นอิสระ
- (๔) ไม่เริ่มโดยมีจุดมุ่งหมายหาข้อสรุปร่วมกัน หรือแก้ไขปัญหในเรื่องใด
- (๕) พูดทีละคน สมาชิกที่เหลือต้องฟังอย่างลึกซึ้ง และวางกรอบความคิดการตัดสินใจ และไม่พูดแทรกขึ้นมาจนกว่าคนที่กำลังพูดได้กล่าวจบ
- (๖) ไม่วิพากษ์คำพูดหรือความคิดของใคร ไม่ตัดสิน แต่ให้ไตร่ตรองความคิดของตนเองว่ายึดสมมติฐานใดไว้
- (๗) ไม่มุ่งหาข้อสรุป ตัดสิน หรือตกลงในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และไม่ตัดสินความคิดเห็นว่าถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี เป็นต้น
- (๘) ดำรงอยู่ในความเงียบ คือการไตร่ตรองความคิดตนเองกลับไปตั้งคำถามกับสมมติฐานของตนเอง และไม่ปกป้องสมมติฐานตนเอง โดยการโต้แย้งหรือแสดงอาการปฏิกิริยาชุนเคืองใจ
- (๙) ปล่อยวางสมมติฐาน และไม่ตัดสินทั้งของตนเองและผู้อื่น รักษาคุณภาพของตนเองในการ “ฟัง ไตร่ตรอง ซักถาม นำเสนอความคิด”
- (๑๐) ไม่นำสิ่งที่กล่าวในวงการসাসাสนเสวนา ไปเผยแพร่ขยายออกไปภายนอกวงสนทนาอย่างมีวัตถุประสงค์เชิงลบ หรือก่อความเสียหายต่อผู้อื่น

๔) **ระยะเวลา การসাসাสนเสวนา** จำเป็นต้องใช้ระยะเวลาหนึ่งในการก่อตัว ก่อนเริ่มการসাসাสนเสวนาควรตกลงหรือกำหนดระยะเวลากันก่อน และมอบหมายให้คนใดคนหนึ่งทำหน้าที่ในการบอกเวลาเมื่อครบกำหนด โดยทั่วไประยะเวลาประมาณ ๑-๒ ชั่วโมง เป็นระยะเวลาที่เหมาะสม การসাসাสนเสวนาในเวลาที่ยาวนานเกินไป อาจก่อให้เกิดความล้าและ ลดคุณภาพของการসাসাสนเสวนากัน อย่างไรก็ตาม ในการসাসাสนเสวนาอย่างต่อเนื่องนั้นในบางครั้งควรมีอย่างน้อย ๑ สัปดาห์ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกลับไปไตร่ตรองความคิด และคิดไปในอนาคต

๕) **หลักความเท่าเทียม** ในการสานเสวนาควรดำเนินการไปโดยไม่มีผู้นำ โดยถือว่าทุกคนมีความเท่าเทียมกัน เราจะไม่เอาตำแหน่งในหน้าที่การงานหรือสิ่งอื่น ๆ ที่แสดงถึงอำนาจที่เหนือกว่าเข้ามาในวงสานเสวนา ทั้งนี้เพราะจะเป็นอุปสรรคและขัดขวางความรู้สึกริสระของความคิดและความรู้สึกอันละเอียดอ่อน ที่เราต้องการให้เกิดการแลกเปลี่ยนแบ่งปันระหว่างกัน ดังนั้น เมื่อเข้าสู่การสานเสวนา เราจะต้องถอดหัวโขนตำแหน่งงานที่เราทำหน้าที่อยู่

แม้ว่าในวงสานเสวนาไม่ควรจะมีผู้นำหรือผู้จัดการให้เกิดการสานเสวนา แต่ในช่วงแรกอาจจะกำหนดให้ผู้ทำหน้าที่ดูแลให้ความสะดวก เพื่อแนะนำกลุ่มให้มีความเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างกลุ่มสานเสวนา กับกระบวนการกลุ่มในรูปแบบอื่นๆ ผู้นำที่ทำหน้าที่ดำเนินการสานเสวนานั้น อาจเป็นสิ่งจำเป็น แต่บทบาทต้องไม่ใช่ในลักษณะนำกลุ่ม บทบาทควรจะใช้ให้เห็นถึงสถานการณ์ให้เกิดการรับรู้ภายในอย่างร่วมกัน และต้องไม่ขัดขวางพัฒนาการของการสานเสวนา

๖) **การประเมินผล** การสานเสวนามีหลักการประเมินผลดังนี้

(๑) ผู้เข้าฝึกทักษะการสานเสวนา รวมทั้งคนจัดควรมีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นหรือไม่ สื่อกับคนอื่น ๆ ได้ดีขึ้นหรือไม่

(๒) ผู้ไม่มีทักษะการสานเสวนาอย่าพยายามทำตนเป็นนักประเมิน เพราะเป็นเรื่องนามธรรม เป็นการใช้ความรู้สึก จิตใจ

(๓) การสานเสวนาที่ดีจะเป็นลักษณะ I-in-you เกิดพลังสร้างความสุขและปัญญาได้ทุนทางนามธรรม (intangible capital) ออกมา ซึ่งได้แก่

- ทุนทางความร่วมมือ (collaboration capital)
- ทุนทางสังคม หรือภาคีเครือข่าย (network capital)
- ทุนทางสติปัญญา (intellectual capital)

(๔) อย่าประเมินผลการทำการสานเสวนาเป็นตัวเลข แต่ให้ใส่ใจไปประเมินใจในการประเมิน

(๕) เราารู้สึกภายในตัวเราถึงการฟังอย่างลึกซึ้ง เปิดใจ รับฟังรับรู้ต่อความคิดอื่นอย่างแท้จริงหรือไม่ (ฟังอย่างมีสมาธิ และจิตจดจ่อในการฟัง)

(๖) เราารู้สึกถึงแรงกระตุ้นที่อยากจะเข้าไปโน้มน้าว หรือรู้สึกถึงการตัดสินใจในความคิดเห็นของคนอื่น

(๗) เราารู้ถึงความคิดของคนอื่นที่โลดแล่นอยู่ในใจของเรา และรับรู้ถึงกรอบความคิดของตัวเอง และเราได้ละวางโดยไม่ตัดสิน

(๘) สมาชิกในกลุ่มของเรา สามารถเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นในประเด็นที่กลุ่มถก และเรารู้สึกถึงการไหลของกระแสความหมาย (ความคิด ความเข้าใจ ความรู้สึก) เราเข้าใจเพื่อนในกลุ่มมากขึ้น

(๙) ในกลุ่มของเรามีการปฏิบัติกับสมาชิกทุกคน ด้วยความเคารพ ในฐานะอันเป็นเกียรติอย่างเท่าเทียม

(๑๐) ในกลุ่มของเรามีบรรยากาศของการเสริมสร้าง รู้สึกกลมเกลียว สมานฉันท์ (win-win) เกิดขึ้น เรารู้สึกรู้จักกันและกันมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อมองโดยรวม การสานเสวนาเป็นสิ่งที่ค่อนข้างแตกต่างจากสภาพการทำงานในปัจจุบันขององค์กร การดำรงรักษากระบวนการการสานเสวนาให้เกิดขึ้นและให้มีอย่างต่อเนื่อง ในองค์กรจำเป็นต้องอาศัยความจริงจังที่สม่ำเสมอ นั้นหมายถึง การจัดให้มีการทำการสานเสวนาในทุกสัปดาห์ หรือทุก ๒ สัปดาห์ หรือทุกเดือน ในขณะที่การจัดสถานที่ก็เป็นสิ่งที่สำคัญเช่นกัน ต้องใช้สถานที่ที่ไม่มีคนพลุกพล่านจนเกินไป สถานที่ทำการสานเสวนาควรมีความเงียบเป็นพื้นฐาน เมื่อกล่าวโดยรวมแล้ว กระบวนการสานเสวนา ในระยะแรกนั้นเหมือนสนามฝึกฝนทักษะบุคคลให้เกิดการเรียนรู้ด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง ที่ใช้เพื่อสร้างและทบทวนทักษะของแต่ละคน ประโยชน์ที่ได้รับจากสิ่งนี้ย่อมเกิดขึ้นภายนอกสนามฝึกฝน

จากขั้นตอนการทำการสานเสวนาดังกล่าว ผู้วิจัยมีมุมมองว่า รูปแบบของการทำสานเสวนานั้นไม่ใช่เพียงการนั่งล้อมวง หรือนั่งชุมนุมกันเป็นกลุ่มเท่านั้น การทำสานเสวนาสามารถทำได้หลายรูปแบบ หรือแม้แต่การสนทนาสองคน ก็สามารถเป็นการพูดคุยแบบ สานเสวนาได้เช่นกัน หรือการอ่านหนังสือคนเดียวก็เป็นการสานเสวนาได้ โดยเป็นตัวอักษรที่ทะลวงใจ จุดประกายได้เป็นระยะ ๆ เพราะขณะอ่าน “เสียงภายใน” ของเราหรือที่เราเรียกว่าฟังอย่างลึกซึ้งกล่าวคือฟังเสียงตัวเอง เราจะดึงลงสู่ระดับ i-in-you สามารถเปิดสมอง (open mind) เปิดใจ (open heart) เปิดพลัง (open will) ทำให้เกิดปัญญาได้เช่นกัน

๒.๓ แนวคิดพุทธสานเสวนา (buddhist dialogue)

คำว่า “พุทธสานเสวนา” เป็นนิยามใหม่ของผู้วิจัยที่เกิดจากการบูรณาการระหว่าง สานเสวนา(dialogue) กับหลักการของพระพุทธศาสนา รวมกัน จึงเรียกว่า “พุทธสานเสวนา” (Buddhist Dialogue) แปลว่า การสนทนาแบบผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน^{๓๑} โดยแยกเป็นสองคำคือ พุทธ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน โดยที่คำว่า “รู้” หมายถึงรู้ร้อยสัจ ๔ คือ รู้ทุกข์ รู้เหตุเกิดทุกข์(สมุทัย) รู้ความดับทุกข์(นิโรธ) และรู้ทางไปสู่ความดับทุกข์(มรรค) คำว่า “ตื่น” หมายถึงจากความหลับคือกิเลสทั้งหลาย คำว่า “เบิกบาน” หมายถึงมีจิตใจเบิกบานแจ่มใสเต็มเปี่ยมด้วยพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ ส่วนคำว่า “สานเสวนา” แปลว่า การสนทนา, บทสนทนา^{๓๒} ซึ่งคำว่า “dialogue” นั้นมีนักวิชาการนำไปใช้ในสำนวนภาษาไทยที่แตกต่างกันหลายสำนวน เช่น “สานเสวนา” “สุนทรียสนทนา” “สนทนาแลกเปลี่ยน” “วาทวิจารณ์” รวมทั้งคำว่า “สนทนา” และมีคำขยายต่อท้ายออกไป เช่น “การสนทนาอย่างสร้างสรรค์” หรือ “การสนทนาเพื่อคิดร่วมกัน”

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีมุมมองว่า “พุทธสานสานเสวนา” มิใช่เพียงแค่การเข้าใจความหมายของคำที่พูดออกมาแบบทะลุทะลวง แต่เป็น stream of meaning หรือ “กระแสธารของความหมาย” ที่ไหลเลื่อนเคลื่อนที่ ถ่ายเทไปหากันได้โดยปราศจากการปิดกั้น (blocking) ของสิ่ง

^{๓๑} พุทธ: (วิ.) ผู้รู้, ผู้ตรัสรู้. พุทธ โภชน, โต. แปลง ต เป็น ทธ ลบที่สุทธาต.

^{๓๒} ศ.ดร.กมล เกฬพิจิตร, ศ.ดร.มัลลิกา เกฬพิจิตร, MODERN English Thai & Thai English, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๘๒.

สมมุติใด ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นฐานคติเดิมที่ฝังอยู่ในหัว (presupposition) วิธีการกำหนดใจเพื่อรับรู้โลกภายนอก (assumption) รวมทั้งวิยวุฒิ คุณวุฒิ อำนาจ ยศถาบรรดาศักดิ์ หรือตำแหน่งหน้าที่ใด ๆ ที่บุคคลได้มาจากการเป็นสมาชิกของสังคมใดสังคมหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป “พุทธศาสนเสวนา” คือกระบวนการมีส่วนร่วมที่เน้นการฟังอย่างผู้รู้ คือรู้ทุกข์ รู้เหตุแห่งทุกข์ รู้ความดับทุกข์ และรู้ทางพ้นทุกข์ โดยต้นจากกิเลสความเศร้าหมอง และเบิกบานด้วยปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นหลักการมาจากพุทธศาสนาที่นำมาประยุกต์ใช้ส่งเสริมในวิธีการนี้ แม้ว่าคำที่ใช้เรียก “พุทธศาสนเสวนา” มิได้เป็นคำที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแต่ผู้วิจัยมองว่า ในคำสอนต่างๆ ของพระพุทธเจ้าแฝงไปด้วยวิถีแห่งการสนทนาอันมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การฟัง ซึ่งเป็นการฟังที่นำไปสู่ปัญญาและในทางพระพุทธศาสนามีเครื่องมือและองค์ประกอบการสนทนาที่ละเอียดลึกซึ้งดังที่ผู้วิจัยจะศึกษา

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของการสนทนาพบว่า แนวคิดทฤษฎีของการสนทนา นั้นมีหลักอยู่ที่การฟังทั้งนี้หากจะนำแนวคิดสนทนา มาประยุกต์ใช้เป็นชุดรูปแบบวิธีเดียวที่เรียกว่า “พุทธศาสนเสวนา” นั้น จำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงเครื่องมือของการฟังในพระพุทธศาสนาเสียก่อนหลังจากนั้นจึงหยิบยกชุดหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบ

๒.๓.๑ เครื่องมือในการฟังตามแนวทางพระพุทธศาสนา

คำจำกัดความสื่อธรรมชาติ (อายตนะ)

ในทางพระพุทธศาสนาการฟังจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยเครื่องมือหรือที่เรียกว่าสื่อธรรมชาติ หรืออายตนะ หมายถึงดังนั้น สื่อธรรมชาติ หมายถึง ที่ต่อ เครื่องติดต่อ แตนต่อความรู้ เครื่องรู้ และสิ่งที่ถูกรู้ เช่น ตาเป็นเครื่องรับรู้ รูปเป็นสิ่งที่ถูกรู้ หูเป็นเครื่องรับรู้ เสียงเป็นสิ่งที่ถูกรู้ อายตนะนั้นมี ๒ ประเภท คือ ๑) อายตนะภายใน เครื่องต่อภายใน เครื่องรับรู้ มี ๖ คือ (๑) จักขุ ตา (๒) โสตร หู (๓) ชานะ จมูก (๔) ชิวหา ลิ้น (๕) กาย กาย (๖) มโน ใจ^{๓๓} ๒) อายตนะภายนอก เครื่องต่อภายนอก สิ่งที่ถูกรู้ภายนอก มี ๖ คือ (๑) รูป รูป (๒) สัทธะ เสียง (๓) คันธะ กลิ่น (๔) รส รส (๕) โภฏฐัพพะ สิ่งต้องกาย (๖) ธรรมารมณ์ อารมณ์ที่เกิดกับใจ หรือสิ่งที่ใจรู้^{๓๔}

สื่อที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ หรือสื่อที่ถูกสร้างขึ้นโดยธรรมชาติ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

- ๑) สื่อภายใน อันได้แก่อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

^{๓๓} บางแห่งเรียกว่า อินทรีย์ ๖ หมายถึง ความเป็นใหญ่, สภาพที่เป็นใหญ่ในกิจของตน, ธรรมที่เป็นเจ้าการในการทำหน้าที่อย่างหนึ่ง ๆ เช่น หูเป็นใหญ่ในการได้ยิน ศรัทธาเป็นเจ้าการในการครอบงำเสียซึ่งความไร้ศรัทธา เป็นต้น ๑. อินทรีย์ ๖ ได้แก่อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๒. อินทรีย์ ๕ ตรงกับพละ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา. (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑๙.

^{๓๔} บางแห่งเรียกว่า อารมณ์ ๖ หมายถึงเครื่องยึดเหนี่ยวของจิต, สิ่งที่เกิดยึดเหนี่ยว, สิ่งที่ถูกรู้หรือถูกรับรู้ ได้แก่ อายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โภฏฐัพพะ และธรรมารมณ์, (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๑๑.

๒) สื่อภายนอก อันได้แก่อายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ ธรรมารมณ์ รวมทั้งกลิ่นแสง กลิ่นเสียง อากาศ ที่มีอยู่ในธรรมชาติก็จัดเป็นสื่อภายนอกทั้งสิ้น^{๓๕} อายตนะมีความหมายทั่วไป ทั้งทางโลกและทางธรรม คือ หมายถึงที่อยู่อาศัย บ่อเกิด ที่ประชุม ถิ่น กำเนิด และเหตุ แต่ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยประสงค์เอาความหมายของอายตนะตามนัยของคัมภีร์วิสุทธิ มรรค ๓ ประการ คือ

(๑) เป็นที่สืบต่อ หมายถึงจิตและเจตสิก มีความสืบต่ออย่างมั่นคง มีความเพียร พยายามในหน้าที่ของตน ๆ มีการเสวยอารมณ์ เป็นต้น

(๒) เป็นตัวแผ่ หมายถึงอายตนะภายใน และอายตนะภายนอก มีตาและรูป เป็นต้นนั้น ย่อมแผ่ขยายจิตและเจตสิกออกไป คืออายตนะภายนอกเมื่อมาถึงอายตนะภายในก็ทำให้ทวาร นั้นแผ่ออกไปรับอารมณ์ได้มากยิ่งขึ้น

(๓) เป็นตัวนำ หมายถึงอายตนะภายในและอายตนะภายนอกมีตาและรูป เป็นต้น ยังไม่หยุดเพียงใด ย่อมนำสัตว์ไปสู่สังสารทุกข์ที่ยืดยาวยิ่งนักให้เป็นไปอยู่นั้นเพียงนั้น เพราะเหตุนี้ ตาและรูป เป็นต้นจึงเรียกว่าอายตนะ

ปัจจุบันเครื่องมือสื่อสารที่ช่วยขยายอายตนะให้มีความสามารถในการรับรู้อารมณ์ ภายนอกมีมาก และมีประสิทธิภาพสูง จนมีการกล่าวกันว่า โลกยุคปัจจุบันเป็นโลกยุคข้อมูลข่าวสาร ทั้งโลกเหมือนเป็นหมู่บ้านเดียวกัน คือสามารถรับรู้หรือรับฟังเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว รับรู้ เท่ากัน พร้อมกันและเหมือนกัน แต่ผลที่เกิดขึ้นต่างกัน บางคนได้รับรู้และเข้าใจ แต่บางคนได้รับรู้ใน เรื่องเดียวกันแต่ไม่เข้าใจ ทั้งนี้เป็นเป็นพฤติกรรมที่น่าศึกษาว่าเหตุใดมนุษย์เราทั้งที่ได้รับรู้หรือรับฟัง ในเรื่องราวต่าง ๆ ทางอายตนะได้เท่า ๆ กัน แต่การพัฒนาคุณภาพชีวิตกลับแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ซึ่ง ในหัวข้อต่อไปผู้วิจัยจะศึกษาให้เห็นถึงแนวคิดหลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนาให้เข้าใจยิ่งขึ้น ต่อไป

๒.๓.๒ ลำดับขั้นตอนกระบวนการฟังในธรรม

ในกระบวนการธรรมของการฟังในพระพุทธศาสนา มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ อายตนะ อารมณ์ และวิญญาณ เมื่อผัสสะเกิดขึ้นกระบวนการก็ดำเนินต่อไป เริ่มแต่ความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้ เข้ามานั้นปฏิบัติอย่างอื่นของจิตใจ การจำหมายรู้ การนำอารมณ์นั้นไปคิดปรุงแต่งตลอดจนการ แสดงออกต่างๆที่สืบเนื่องไปตามลำดับ ในกระบวนการนี้ ความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้ เข้ามา ซึ่งเกิดขึ้นถัดจากผัสสะก็คือ เวทนา ความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามานั้น โดยเป็นสุขบ้าง เป็น ทุกข์บ้าง หรือเฉยๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง^{๓๖} กระบวนการรับรู้หรือรับฟังที่กล่าวมา สามารถสรุปเป็น แผนภูมิได้ดังนี้

^{๓๕} พระมหาบุรณะ ชาตเมโธ, “การศึกษาอิทธิพลของอายตนะ(สื่อ)ที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). *พุทธธรรม (ฉบับเดิม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑.

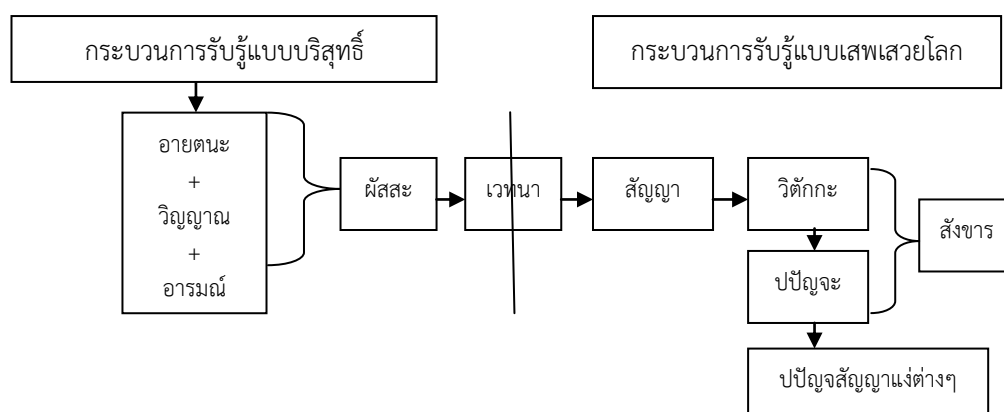
แผนภูมิที่ ๒.๑ แสดงกระบวนการรับรู้^{๓๗}

อายตนะ + อารมณ์ + วิญญาณ = ผัสสะ → เวทนา
 ทางรับรู้ สิ่งที่ถูกรู้ ความรู้ การรับรู้ ความรู้สึกต่ออารมณ์

ดังนั้นกระบวนการฟังในทางพระพุทธศาสนาแบ่งได้เป็น ๒ ระดับ^{๓๘} คือ

๒.๓.๒.๑ การรับฟังแบบบริสุทธิ คือ ตั้งแต่อายตนะภายในถึงเวทนา เป็นกระบวนการรับรู้บริสุทธิ ฟังสังเกตว่าช่วงตอนนี้กระบวนการเป็นกระแสบริสุทธิตามธรรมชาติ มีแต่องค์ธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ยังไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เกี่ยวข้อง

๒.๓.๒.๒ การรับฟังแบบเสวยโลก คือ ตัดตอนแต่เวทนาไปแล้ว เกิดเป็นกระบวนการแบบเสพเสวยโลก หรือกระบวนการสังสารวัฏ มารับช่วงไป ความจริงตั้งแต่เวทนานี้เป็นทางแยก ตั้งแต่จุดเริ่มต้นของช่วงนี้ จะไม่มีเพียงองค์ธรรมต่าง ๆ ที่เป็นเหตุปัจจัยแก่กันตามธรรมชาติเท่านั้น แต่จะเกิดมีสัตว์บุคคลขึ้นมา กลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้เสพเสวยกับสิ่งที่ถูกเสพเสวย ผู้คิดและสิ่งที่ถูกคิด เป็นต้น

แผนภูมิที่ ๒.๒ แสดงกระบวนการฟัง

จากแผนภูมิจะเห็นได้ว่า กระบวนฟัง หรือ การรับรู้ ของมนุษย์ แบ่งเป็น ๒ ช่วง โดยมีเวทนาเป็นจุดเชื่อมต่อ คือ ช่วงแรกตั้งแต่อายตนะถึงเวทนา เป็นกระบวนการรับรู้แบบบริสุทธิ กล่าวคือ เป็นตอนที่ตัณหา มานะ และทิฐิ ยังไม่ได้เข้ามาร่วมแสดงบทบาท และช่วงที่สอง ตั้งแต่เวทนาถึงปัญจสัญญาสังขาร เป็นกระบวนการฟังแบบ เสพเสวยโลก กล่าวคือ เป็นช่วงที่ตัณหา มานะ และทิฐิ เข้ามาแสดงบทบาทของการให้สังขาร (วิตักกะ+ปัญจะ) ประดับแต่งสร้างสรรค์ข้อมูลที่สัญญา กำหนดหมายไว้ให้แผกผันออกไป ดังพุทธพจน์ว่า

จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูปารมณ์ ความประจวบกันแห่งธรรม ทั้ง ๓ เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด บุคคลเสวยอารมณ์โดยอมรรู้อารมณ์นั้น (สัญญา)

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๒.

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๘-๓๙.

บุคคลหมายรู้อารมณ์โดยอ้อมตรีกอารมณ์นั้น (วิตักกะ) บุคคลตรีกอารมณ์โดยอ้อมคิดปรุงแต่งอารมณ์นั้น (ปัญญะ) บุคคลคิดปรุงแต่งอารมณ์ใด เพราะความคิดปรุงแต่งอารมณ์นั้นเป็นเหตุ แ่งต่างๆ แห่ง ปัญญา (ปัญญาสัญญา) (ปัญญาสัญญาสังขาร) ย่อมครอบงำบุรุษ ในรูปทั้งหลายที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ทั้งที่เป็น อดีต อนาคต และปัจจุบัน^{๓๙}

เดวิด เจ. คลูปหานะ (David J. Kalupahana) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า กระบวนการรับรู้ตั้งแต่ ต้นจนถึงเวทนา เป็นลักษณะการรับรู้ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยล้วน ๆ ยังไม่ใช่เรื่องตัวตนเข้ามา เกี่ยวข้อง แต่กระบวนการฟังจะเกิดการรับช่วงต่อจากเวทนาไป จะมีบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะ เป็นผู้กระทำ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะกระบวนการรับรู้ถูกแทรกแซง ด้วยจิตสำนึกว่ามีตัวตนซึ่งเป็นอิทธิพล ของกิเลสกลุ่มปัญญาธรรมนั่นเอง^{๔๐}

อย่างไรก็ตาม จุดเชื่อมต่อที่สำคัญที่สุด คือ จุดเชื่อมต่อระหว่างเวทณากับองค์ธรรมอื่น ๆ เรียกว่าเป็นจุดหักเหหรือจุดพลิกผัน (turning point) ในชีวิตของบุคคลเลยทีเดียว อาจกล่าวได้ว่า ขั้นตอนของการคิดที่เชื่อมต่อจากเวทนามีความสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดบุคลิกภาพของบุคคล โดยท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวว่า เวทนา กับ ทิฐิ ทำงานสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยทิฐิจะเป็น ฐานในการประเมินค่า กำหนดท่าที และให้ความหมายแก่อารมณ์ที่กำลังรับรู้อยู่ แม้บุคคลจะได้เสวย อารมณ์ อย่างเดียวกัน หากมีทิฐิต่างกัน ความรู้สึกที่มีต่ออารมณ์นั้นก็จะแตกต่างกันออกไป ดังนั้น ความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเฉยๆ จึงเป็นเรื่องอัตวิสัย (subjective) ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทิฐิ ส่วนบุคคล^{๔๑}

จากกระบวนการฟังในพระพุทธศาสนาที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าเป็นกระบวนการฟัง ขั้นพื้นฐานและเป็นขั้นตอนหลักของกระบวนการพุทธศาสนเสวนาที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการสร้าง ความสามัคคีซึ่งอาศัยการฟังตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

๒.๓.๓ หลักการฟังเพื่อการสนทนาตามหลักพระพุทธศาสนา

เมื่อหลักของสนทนาคือการฟังเป็นหลัก ผู้วิจัยจึงค้นคว้าหลักของการฟังใน พระพุทธศาสนาที่นำมาใช้ในการพัฒนาทักษะการฟังให้เกิดปัญญานั้น ผู้วิจัยสรุปไว้ดังนี้

(๑) ฟังด้วยใจเปิดกว้างปราศจากอคติ

พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่า หลักการฟัง ต้องใช้ใจฟังด้วยใจที่ เปิดกว้าง ปราศจากอคติ ไม่ถูกเคลือบคลุมด้วยภาพเก่าในอดีตหรือความคิดที่สรุปล่วงหน้า รับรู้ความรู้สึกของ ผู้อื่น และรู้เท่าทันปฏิกิริยาภายในใจของเรา เพื่อที่จะเข้าใจผู้อื่น ยอมรับความแตกต่าง ไม่มุ่งเอาชนะ คะคนกัน แต่ปรารถนาที่จะเรียนรู้และทำความเข้าใจผู้อื่น การวางใจเช่นนี้ไม่เพียงช่วยให้เราเกิด ความเข้าใจผู้ร่วมเสวนาเท่านั้น หากยังบ่มเพาะเมตตากรุณาขึ้นในใจ และดึงด้านดีในตัวเราออกมา

^{๓๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๔/๒๑๓.

^{๔๐} David J. Kalupahana, *Causality: The Central Philosophy of Buddhism*, (Honolulu: The University Press of Hawaii, ๑๙๗๕), p.๑๒๒ ; อ้างจาก พระมหาสมบุญ วรรณ, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสมาธิทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตปิฎก”, หน้า ๒๒.

^{๔๑} พุทธทาสภิกขุ, *อริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาคต้น*, (กรุงเทพมหานคร: หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๖), หน้า ๓๗๗. ดูในเชิงอรรถที่ ๑.

นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งในตัวเราควบคู่ไปกับการแปรเปลี่ยนสัมพันธภาพกับผู้อื่นให้เป็นไปในทางสร้างสรรค์^{๔๒}

(๒) ฟังอย่างมีสติและตั้งใจ

พระมหาอุทฺตม วชิรเมธี กล่าวว่า หลักการฟัง ผู้ฟังจะต้องฟังอย่างมีสติ คือ ไม่ใช่สักแต่ว่าฟัง ทว่าเป็นการฟังอย่างตั้งใจที่จะฟังเพื่อค้นหาคุณค่าหรือความจริงของสิ่งที่กำลังมีคนพูดอยู่ต่อหน้า โดยต้องฟังอย่างชนิดที่ “ไม่มีตัวกูของกู” ขณะที่ฟัง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ต้องทำจิตให้ “ว่าง” ขณะฟัง เพราะเมื่อฟังอย่างมีจิตว่าง คือ ไม่พยายามที่จะตัดสิน ไม่พยายามจะประเมินค่าสิ่งที่ฟัง ไม่ฟังเพราะคิดว่าตนเหนือกว่าผู้พูด หากแต่ฟังอย่างลึกซึ้งด้วยโสตประสาทและจากความต้องการในหัวใจจริง ๆ จากนั้นจึงนำสิ่งที่ฟังมาตีความหรือประเมินค่าด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ ด้วยเมตตาเป็นที่ตั้ง โดยที่ไม่นำเอากรอบคิดหรือทฤษฎีต่าง ๆ มาวางเป็นบทสรุปล่วงหน้า^{๔๓}

จากหลักการฟังที่กล่าวข้างต้น พบว่า เป็นการฟังที่เปิดใจฟังด้วยใจ โดยฟังอย่างตั้งใจ ปราศจากการมีอคติ ฟังโดยเคารพซึ่งกันและกัน ไม่ด่วนตัดสินหรือมีคำตอบว่าผิดหรือถูก ฟังอย่างใคร่ครวญและไตร่ตรองอย่างจริงจังด้วยสติเป็นสำคัญที่นำไปสู่การเข้าใจตนเองและผู้อื่น และส่งเสริมให้ผู้ฟังมีความเข้าใจในถ้อยคำของผู้พูดได้ดี ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในปฐมสัมมัตตนิยามสูตร^{๔๔} ความว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ฟังสัทธรรมอยู่เป็นผู้อาจ หยั่งลงสู่สัมมัตตนิยาม^{๔๕} ในกุศลธรรมทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการ คือ

(๑) ไม่วิพากษ์วิจารณ์คำพูด หมายถึง ไม่พูดว่าเรื่องนั้นอะไร

(๒) ไม่วิพากษ์วิจารณ์ผู้พูด หมายถึง ไม่พูดว่าผู้นั้นพูดเรื่องอะไร ผู้นั้นจะรู้อะไร

(๓) ไม่วิพากษ์วิจารณ์ตน หมายถึง ไม่วิพากษ์วิจารณ์ตน หมายถึง ไม่พูดว่าเรารู้หรือว่าคำพูดนั้นของเรามีน้ำหนักที่น่าเชื่อถือได้ แค่ไหนกัน

(๔) เป็นผู้ไม่มีจิตฟังชาน หมายถึง มีจิตแน่วแน่ในการฟัง

(๕) มนสิการ หมายถึง การคิดพิจารณาโดยแยบคาย

แสดงให้เห็นท่าทีหรือวิธีฟังที่ดีที่ทำให้เกิดปัญญา นอกจากนี้ในทุติยสัมมัตตนิยามสูตร^{๔๖} ยังได้กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้ฟัง ต้องมีปัญญา ไม่เป็นคนเซอะ^{๔๗} กล่าวคือ ผู้ไม่ฉลาดพูดไม่ฉลาดฟัง และผู้ฟังต้องไม่ถือตัวว่า ไม่ถือตัวว่ารู้ในสิ่งที่ตนยังไม่รู้ และในทุติยสัมมัตตนิยามสูตร ก็ยังได้ขยายความชี้ให้เห็นจิตของผู้ฟังต้องประกอบด้วย (๑) ไม่ลบหลู่คุณท่าน ไม่ถูกความลบหลู่คุณท่านกลุ่มรุมฟัง ธรรม (๒) ไม่มีจิตแข่งดี ไม่คอยจับผิดฟังธรรม และ (๓) ไม่มีจิตกระทบ ไม่มีจิตกระด้างในผู้ฟังธรรม

^{๔๒} พระไพศาล วิสาโล, อ้างใน ผศ.ดร.ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, คู่มือการจัดกระบวนการ สานเสวนา, คู่มือคำนิยม.

^{๔๓} พระมหาอุทฺตม วชิรเมธี, ธรรมะสบายใจ, หน้า ๑๖๔-๑๖๕.

^{๔๔} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๑/๒๔๙-๒๕๐.

^{๔๕} สัมมัตตนิยาม ในที่นี้หมายถึง อริยมรรคมีองค์ ๘.

^{๔๖} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๒/๒๕๐-๒๕๑.

^{๔๗} คนเซอะ หมายถึง ผู้ไม่ฉลาดพูดและไม่ฉลาดฟัง, ดูในเชิงอรรถ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๒/๒๕๐-๒๕๑.

จากพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า หลักการฟังอย่างลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา สามารถสรุปได้ว่า เป็นการฟังอย่างตั้งใจ ฟังอย่างแยกแยะโดยปราศจากอคติ ให้ความเคารพซึ่งกันและกัน และไม่ด่วนสรุปว่าผิดหรือถูก ซึ่งเป็น กระบวนการฟังอย่างลึกซึ้ง ซึ่งในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ปัจจยภายนอกและปัจจยภายใน กล่าวคือ ปัจจยภายนอก ได้แก่ การฟังที่เกิดจากการสัมผัสระหว่างผู้รับสารกับผู้ส่งสาร ซึ่งปัจจยภายนอก เรียกว่า ปรโตโฆสะ และปัจจยภายใน ได้แก่ การฟังในแง่ของความคิด ความรู้สึก คุณค่า ที่เกิดขึ้นภายในตนเอง ซึ่งปัจจยภายในเรียกว่า โยนิโสมนสิการ ซึ่งในหลักธรรมของพระพุทธศาสนาได้กล่าวว่า ปรโตโฆสะ กับ โยนิโสมนสิการ เป็นปัจจยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ คือ มีปัญญาอันเห็นชอบ^{๔๘} ทางเกิดแห่งแนวความคิดที่ถูกต้อง^{๔๙} ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในมหาเวทลสูตรว่า “ปัจจยให้เกิดสัมมาทิฐิมี ๒ ประการคือ (๑) ปรโตโฆสะ (การได้สดับจากบุคคลอื่น) (๒) โยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยกแยะ) ปัจจยให้เกิดสัมมาทิฐิ มี ๒ ประการ^{๕๐}

ดังนั้น การฟังให้ลึกซึ้ง ทำให้เกิดปัญญามองเห็นสัจธรรม ในทางพระพุทธศาสนาต้องมีสัมมาทิฐิในการฟัง ปัจจยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิในการฟังนั้นก็คือ ปรโตโฆสะ และ โยนิโสมนสิการ โดยที่จะจำแนกประโยชน์ได้ดังต่อไปนี้

๑) ปรโตโฆสะ คือ เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เป็น การยอม รับฟัง การได้สดับฟังเสียงผู้อื่น^{๕๑} ซึ่งการได้ยินได้ฟังจากคนอื่น เป็นการเปิดใจที่จะยอมรับฟัง ซึ่งการสร้างสัมมาทิฐิด้วยปัจจยภายนอก ที่เรียกว่า ปรโตโฆสะ เสียงจากผู้อื่นหรือเสียงจากภายนอก มีความหมายครอบคลุมถึงสภาพ แวดล้อมภายนอกทุกประเภทที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมชีวิตของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นคำแนะนำสั่งสอน การโฆษณาประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสาร คำอธิบายชี้แจงตลอดจนการเรียนรู้ และการเลียนแบบจากแหล่งภายนอก ต่างๆ อาจจะเรียกว่าปัจจยทางสังคมหรือกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมได้ โดยแหล่งสำคัญของการฟัง การเรียนรู้ ประเภทนี้ เช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ มิตรสหาย คนมีชื่อเสียงในสังคม สื่อมวลชนทุกแขนง ตลอดจนสถาบันศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น^{๕๒} ในที่นี้หมายถึงเอาเฉพาะปรโตโฆสะที่เป็นความรู้เกี่ยวกับโลกและชีวิตในทางถูกต้องดีงามเท่านั้น โดยเฉพาะ ปรโตโฆสะที่เป็นบุคคลหรือที่เรียกว่า “กัลยาณมิตร” ได้แก่ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่ดีงาม พร้อมทั้งจะแนะนำสั่งสอนชี้แจงชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นแบบอย่างที่ดีให้ผู้อื่นได้ดำเนินตามอย่างถูกต้อง^{๕๓} บางครั้งเรียกว่า “บัณฑิต” หรือ “สัตบุรุษ” การได้เสวนาหรือได้สมาคมกับกัลยาณมิตร นับว่าเป็นปัจจยที่มีอิทธิพลสูงมากต่อการพัฒนาชีวิตของบุคคล ดังจะเห็นได้จากข้อความในมงคลสูตรพระพุทธองค์ตรัสว่า “ปณฺธิตานญจ เอตมมงฺคละมุตฺตมํ” แปลว่า

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๓๐.

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘๐.

^{๕๐} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๘๐.

^{๕๒} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ปรัชญาการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕), หน้า ๑๗๒.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, หน้า ๖๒๓.

การคบบัณฑิตว่าเป็นมงคลอันสูงสุด^{๕๔} นอกจากนั้นยังมีพุทธพจน์ที่ยกย่องการมีกัลยาณมิตรว่ามีประโยชน์เหนือกว่าปัจจัยภายนอกด้านอื่นๆ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลายเมื่อภิกษุผู้เป็นพระเสขะยังไม่บรรลุนั้น เราไม่เห็นองค์ประกอบภายนอกอื่นใดที่จะมีประโยชน์มากเหมือนความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรนี้เลย”^{๕๕}

กัลยาณมิตรจึงนับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างอิทธิพลชักนำบุคคลที่เข้ามาเสวนาให้เกิดความเชื่อ ความเลื่อมใส ความนิยมชมชอบ ความซาบซึ้งตรึงตราในจิตใจ หรือที่เรียกรวมๆ ว่า “ศรัทธา” เมื่อเกิดศรัทธาแล้วก็มีพลังที่จะนำความคิด นำพฤติกรรม หรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างที่ติงามของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรได้โดยง่าย เพราะศรัทธาได้ชื่อว่าเป็นเมล็ดพันธุ์แห่งกุศลธรรมทั้งปวง^{๕๖} แต่มีข้อน่าสังเกตเป็นพิเศษ คือ ศรัทธาที่ปรากฏในกระบวนธรรมนี้ คือ ศรัทธาที่นำไปสู่ปัญญา หมายความว่า เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา หรือเป็นความเชื่อเพราะมีความเข้าใจในปัจจัยและเหตุผลเป็นมูลฐาน โดยไม่ได้หมายถึงความเชื่อที่แบบไร้ปัญญา โดยไม่ได้พิจารณาด้วยปัจจัยและเหตุผล

๒) โยนิโสมนสิการ คือ การสร้างสัมมาทิฐิด้วยวิธีการแห่งปัญญา เมื่อวิเคราะห์โดยรูปศัพท์ คำว่า โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วยโยนิโส + มนสิการ โยนิโส มาจากคำว่าโยนิ แปลว่าต้นเหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ส่วนคำว่า มนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิดคำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณาเมื่อรวมสองคำเข้าด้วยกัน มักแปลสืบ ๆ กันมาว่า การทำในใจโดยแยบคาย^{๕๗} หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ คิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งทั้งหลายให้เห็นความจริงตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยตัณหาอุปาทานของตนเข้าจับ^{๕๘}

โยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบภายใน ถือว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการเกิดขึ้นของโลกุตระสัมมาทิฐิ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉะนั้น ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉะนั้น”^{๕๙}

แต่อย่างไรก็ดี โยนิโสมนสิการจะเป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบเป็นปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณา หาเหตุผลด้วยตนเอง บุคคลผู้ที่ไม่ได้ฟังมาจากผู้อื่น ไม่ได้อ่านจากหนังสือตำราเรียนใด ๆ หรือไม่ได้จากแหล่งค้นคว้า หรือปัญญาที่ตรงกับ ความจริงเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับหน้าที่การงาน หรือเกี่ยวกับศาสตร์นี้เรียกว่า จินตมยปัญญา^{๖๐} ปัญญาชนิดนี้ คือ การใช้

^{๕๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓/๗.

^{๕๕} พุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๑๗/๓๖๑.

^{๕๖} พระมหาสมปурณ พรธนา, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิในการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในพระสูตรต้นตอปัญหา”, หน้า ๙๔.

^{๕๗} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญา, ๒๕๓๕), หน้า ๓๑.

^{๕๘} พระราชวรเมธี (ป.อ. ปยุตโต), *ปรัชญาการศึกษาไทย*, หน้า ๑๗๒.

^{๕๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๕/๔๔.

^{๖๐} พระอุปัชฌาย์, *วิมุตติมรรค*, หน้า ๒๑๒.

ความคิดให้ถูกวิธี การมองเห็นสิ่งทั้งหลายด้วยการพิจารณาค้นคว้า การแสวงหาเหตุผลตั้งแต่ต้นจนปลาย การแยกแยะวิเคราะห์ด้วยความคิดที่เป็นระบบโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้น หรือเห็นปัญหานั้นตามสถานะที่เป็นจริง ตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และยังมีสถาบันวิจัยค้นคว้าในเรื่องต่าง ๆ ในสถานศึกษาทางวิทยาศาสตร์เป็นจำนวนมากในปัจจุบันกำลังสร้างปัญญาชนนี้ให้เกิดขึ้น ซึ่งพบเห็นได้ทั่วไป ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ปัญญาย่อมมีแก่ผู้เพ่งพินิจ”^{๖๑} ผู้เพ่งพินิจคือ การทำใจให้เป็นสมาธิ เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดปัญญา ถ้าจิตไม่เป็นสมาธิ ปัญญาชนิดนี้ก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้^{๖๒}

แม้โยนิโสมนสิการจะเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล แต่ก็ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกหรือปรโตโฆสะนั่นเอง เป็นผู้กระตุ้นให้ผู้ฟังหรือผู้เรียนได้รู้จักวิธีคิด รู้จักวิธีที่จะปลูกสร้างโยนิโสมนสิการให้เกิดขึ้นด้วยตัวเอง ด้วยเหตุดังกล่าว ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการฟังอย่างลึกซึ้ง เพราะปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ เนื่องจากสัมมาทิฐิ เป็นประธานของมรรคทั้ง ๘ เมื่อสัมมาทิฐิไม่มี หรือทิฐิไม่สัมมาแท้แล้ว เพราะฉะนั้นในการปฏิบัติมรรคทั้ง ๘ ก็ไม่มีผล เพราะประธานผิดตั้งแต่ต้น ดังนั้น สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ จะต้องมีการปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ ๒ ข้อนี้ จึงเป็นปัจจัยส่วนสำคัญที่จะนำมาซึ่งปัญญาที่เกิดจากการฟัง

๑) องค์ประกอบที่เกื้อหนุนการฟังอย่างตั้งใจ

กล่าวได้ว่าการฟังเพื่อการสานเสวนาอันก่อให้เกิดปัญญาตามแนวทางพุทธศาสนาเป็นการฟังอย่างตั้งใจฟังเพื่อให้เข้าใจ ฟังอย่างมีสติ มีความตั้งใจฟัง เป็นการฟังแบบเปิดรับ ฟังไปโดยไม่มีคำเถียง หรือคำถามใดๆ ฟังอย่างเต็มใจ ฟังแบบรับไว้ก่อน ไม่ต้องรีบร้อนด่วนสรุป ไม่ต้องตัดสินถูกผิดใดๆ ทั้งสิ้น^{๖๓} กล่าวคือ ผู้ฟังจะต้องฟังอย่างตั้งใจที่จะฟังเพื่อค้นหาความจริงของสิ่งที่กำลังมีคนพูดอยู่ ต่อหน้าจดจำต่อสิ่งที่มิใช่ประโยชน์ ประกอบกับฟังแล้วพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญา นอกจากนั้นในคัมภีร์พระพุทธศาสนา สุตสุตติสูตรได้แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบที่เกื้อหนุนการฟังด้วยปัญญาไว้ดังนี้^{๖๔} องค์ประกอบของการฟังทำที่ความตั้งใจของผู้ฟัง (๑) ตั้งใจฟังด้วยดี (๒) เงี่ยโสตสดับ (๓) ตั้งใจใฝ่รู้ (๔) ถือเอาแต่สิ่งที่ประโยชน์ (๕) ทิ้งสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ (๖) ประกอบด้วยอนุโลมิกขันติ (ปัญญา)

จากพุทธพจน์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า หลักคำสอนในการฟังในพระพุทธศาสนาโดยมีจุดเริ่มต้นที่ความตั้งใจในการฟัง คือ มีสติเป็นประธานของการฟัง แม้พุทธพจน์ไม่ได้กล่าวถึง สติ ก็ตาม แต่ถือได้ว่าสติเป็นใหญ่ในกิจทั้งหลาย กล่าวคือ สติเป็นตัวคุมของการฟังทั้งหมด ทำให้การฟังนั้นได้สาระทั้งระดับกายภาพ ระดับจิตใจ (mental model) ของเรื่องและของบุคคลผู้พูด เพราะมีสติเป็นเครื่องเตือนให้ฟังอย่างตั้งใจ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “สติเป็นธรรมเครื่องตั้งมั่นอยู่ในโลก”^{๖๕} และ

^{๖๑} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๘/๑๘, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘/๑๗.

^{๖๒} จอม บุญตาเพศ ป., พุทธวิธีเทศนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อุดมศึกษา, ๒๕๐๑), หน้า ๖๖๙-๖๘๘.

^{๖๓} ประพนธ์ ฝาสุกยิต, ดร., หวนคืนสู่พื้นฐาน การฟังอย่างตั้งใจ vs. การฟังอย่างลึกซึ้ง, (สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม), [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://gotoknow.org/blog/beyondkm/49735>. [๗ ม.ค. ๒๕๕๘]

^{๖๔} อัง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๘๘/๖๑๓-๖๑๔.

^{๖๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๐/๘๕.

เมื่อฟังอย่างตั้งใจจริง เรียนรู้ พิจารณาด้วยเหตุและผลด้วยปัญญา ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง

๒) หัวใจรักที่จะเรียนรู้ (อิทธิบาท ๔)

อิทธิบาท คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณเครื่องสำเร็จสมประสงค์ ทางแห่งความสำเร็จ^{๖๖} ธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีดังนี้^{๖๗}

(๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ ความยินดี ความรักใคร่หรือความชอบใจ ซึ่งทำให้เกิดความต้องการฟังด้วยความเต็มใจและเบิกบานใจ หรือมีความพอใจในการฟังเรื่องนั้น ๆ

(๒) วิริยะ คือ ความเพียรหรือความบากบั่น เป็นคุณสมบัติที่ช่วยให้การฟังดำเนินต่อเนื่องและได้ผลสมบูรณ์ หรือมีความพยายามในการฟังเรื่องนั้น ๆ จนจบ

(๓) จิตตะ คือ การเอาใจใส่ การรู้ คิด และฝึกด้วยใจ ช่วยให้การรับฟังรู้เรื่องราวต่าง ๆ รวดเร็วมีประสิทธิภาพ เพราะผู้ฟังกำหนดจิตใจมุ่งตรงไปสู่สารตลอดเวลา

(๔) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง พิจารณาหรือสอบสวน สิ่งที่ฟังให้ละเอียด ถี่ถ้วน ใช้กระบวนการคิดพิจารณาใคร่ครวญสารที่ฟังในแง่มุมต่าง ๆ ทำให้รับรู้ความหมายได้ครบถ้วนทั้งความหมายตรงและโดยนัย

๓) วางใจในการฟัง (อคติ ๔)

การฟังเพื่อมาใช้ในกระบวนการพุทธศาสนเสวนานั้น ผู้ฟังต้องปราศจากอคติต่อสารที่เรา กำลังฟังหรือผู้ที่กำลังพูดให้เราฟังอยู่ ไม่พยายามที่จะตัดสิน ไม่พยายามจะประเมินค่าสิ่งที่ฟังว่าผิดหรือถูก ซึ่งในพระพุทธศาสนาได้แสดงหลักอคติ^{๖๘} มี ๔ ประการ คือ

(๑) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ ถ้าเราชอบใคร ไม่ว่าเขาจะพูดหรือทำอะไร เราเห็นด้วยกับเขาไปเสียทุกอย่าง

(๒) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง ถ้าเราชังใคร ไม่ว่าเขาจะพูดหรือทำอะไรเรารู้สึก ขวางหูขวางตาไปหมด

(๓) โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง ถ้าเราขาดข้อมูลในเรื่องใด พอมีคนให้ข้อมูลเท็จ ในเรื่องนั้น เรามักเชื่อเขาและตัดสินใจผิดพลาดได้ง่าย

(๔) ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว ถ้ามีผู้อ่านาสั่งให้เราพูดหรือทำสิ่งที่ขัดกับความรู้สึกของเรา บางครั้งเราจำเป็นต้องทำตามเพราะความกลัวภัย

จากหลักอคติที่กล่าวข้างต้น นับว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญที่เป็นองค์ประกอบในการฟัง เนื่องจากเป็นหลักคุณธรรมที่จะปิดกั้นอุปสรรคของการฟังได้ประการหนึ่ง เพราะถ้ามีอคติในการเสวนากับคู่สนทนาว่า รู้สึกไม่ชอบ ไม่พอใจ ความรู้สึกเช่นนี้ทำให้ไม่สนใจฟัง เกิดการโต้แย้งอยู่ในใจหรือตีความหมายในทางลบโดยเฉพาะผู้ฟังที่มีอคติอย่างรุนแรงในทำนองว่าคู่สนทนาเป็นคนไม่ดี ไม่น่าเชื่อถือ ไร้ความสามารถที่จะถ่ายทอดใจ ก็จะไม่นอยอมรับฟัง แม้ว่าสิ่งที่ฟังนั้นมีความหมายและเป็นประโยชน์ ก็ตาม ซึ่งถ้ายึดติดกับอคติดังกล่าว กระบวนการฟังก็ไม่สามารถดำเนินต่อไปได้

^{๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๑๘.

^{๖๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๗/๒๑๘, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๕๗/๓๕๒.

^{๖๘} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗/๒๙.

จะเห็นได้ว่าธรรมที่เน้นคือ อคติธรรม โดยผู้ฟังต้องเว้นการมีอคติเพื่อการฟังนั้นเป็นปกติ กล่าวคือ ฟังให้จบกระบวนการในขณะที่เรากำลังฟังอยู่ ให้มีสติ สมาธิ อยู่กับการฟัง และเมื่อฟังแล้ว ต้องนำมาพิจารณาไตร่ตรองด้วยเหตุและผลอย่างถูกต้อง ถ้าผู้ฟังปราศจากหลักการฟังในขั้นนี้แล้ว โดยมีอคติและวิพากษ์วิจารณ์ต่อผู้พูด ไม่ตั้งใจฟังแล้ว การฟังอย่างลึกซึ้งนั้นย่อมจะไม่ประสบผลสำเร็จอย่างแน่นอน

จากลักษณะของการฟังในพระพุทธศาสนาดังกล่าว ผู้วิจัยมีมุมมองที่สังเกตได้ว่า การฟังอย่างตั้งใจ การฟังอย่างปราศจากอคติ เป็นการฟังแบบองค์รวม โดยมีสติกำกับในการฟัง ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง ไม่ตัดสินว่าผิดหรือถูก โดยเปิดใจรับฟังอย่างปราศจากอคติ ไม่วิพากษ์ วิจารณ์ และพิจารณาอย่างแยบคายด้วยเหตุและผลประกอบด้วยเมตตาเป็นที่ตั้ง ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยค้นพบความจริงที่นำไปสู่ปัญญาที่แท้จริง ดังที่ปรากฏในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างของผู้ที่รู้จักฟังอย่างลึกซึ้ง เช่น ในพรหมชาลสูตร โดยพระพุทธเจ้าทรงปรารภคำติเตียนพระรัตนตรัยของปริพาชกชื่อสุปิยะ และคำสรรเสริญพระรัตนตรัยของพรหมทัตตมาน พญูปติษย์ ที่พวกภิกษุได้ยินแล้วนำมาสนทนากัน พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ถึงคนพวกอื่นจะฟังกล่าวติเตียนเรา กล่าวติเตียนพระธรรมหรือกล่าวติเตียนพระสงฆ์ก็ตาม พวกเธอไม่ควรผูกอาฆาตเคັนเคือง ชุณใจคนพวกนั้น ถ้าพวกเธอโกรธเคืองหรือไม่พอใจพวกเขา พวกเธอก็จะพบกับอุปสรรคต่อ การบรรลุธรรม เพราะความโกรธเคืองนั้นได้ อนึ่ง พวกเธอจะรู้ได้หรือว่าที่พวกเขาพูดนั้นถูกหรือผิด

และในกรณีของนางปฏาจารา^{๖๙} เช่นกันที่พระพุทธองค์ก็เป็นแบบอย่างของการฟังด้วยน้ำพระหฤทัยมีเมตตา ต่อนางปฏาจารา ธิดาของเศรษฐีในเมืองสาวัตถี ต่อมาได้รับความลำบากในการครองเรือน และต่อมาสามีและลูกก็มาตายจากไป ทำให้นางเศร้าโศกเสียใจมาก และทราบข่าวว่าบิดามารดาก็มาตายจากไปอีก ทำให้นางไม่สามารถควบคุมสติได้อีกต่อไป จึงฉีกเสื้อผ้าที่สวมใส่ออก เดินร้องไห้รำพึงถึงชะตาชีวิตไปจนถึงพระเชตุวัน ซึ่งในขณะนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่ ประชาชนที่อยู่บริเวณนั้นต่างร้องว่าคนบ้าอย่าให้เข้ามา แต่พระพุทธองค์ทรงตรัสเรียกให้นางเข้ามาหา ผู้คนที่อยู่ในนั้นจึงโยนผ้าให้นางใส่ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมเพื่อเตือนสติในเรื่องราวความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง เมื่อนางได้ฟังเกิดดวงตาเห็นธรรมได้ทูลขออุปสมบท หลังบวชแล้วไม่นานได้บำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรมจนบรรลุพระอรหันต์เป็นพระเถรีชั้นผู้ใหญ่ และได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเป็นเลิศในทางวินัย

จากเรื่องของนางปฏาจารา ข้อที่น่าสนใจก็คือ พระพุทธเจ้าทรงมีพระหฤทัยที่เปี่ยมล้นด้วยพระเมตตาที่จะช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ แม้ว่าบุคคลนั้นกำลังมีความทุกข์ เศร้าโศกเสียใจถึงกับขาดสติ แต่พระพุทธองค์ก็ทรงเปิดโอกาสให้พูด และพระพุทธองค์กลับเป็นฝ่ายฟังเสียเอง ทรงเป็นผู้ฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังอย่างตั้งใจ ฟังอย่างเห็นอกเห็นใจ โดยมีได้มีอคติ ทรงฟังด้วยจิตที่เมตตา ตั้งแต่ต้นจนจบความ

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า เพราะเหตุใดพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นศาสดาเอกของโลก ทรงให้ความสำคัญ และทำไมทรงเป็นผู้ฟังบุคคลเหล่านั้นได้อย่างลึกซึ้งจนทำให้พระพุทธองค์และบุคคลเหล่านั้นได้รับประโยชน์อย่างสูงสุดทั้ง ๒ ฝ่าย เหตุผลก็คือ พระพุทธองค์ทรงมีคุณสมบัติที่พร้อม

^{๖๙} พ.อ. (ไทย) ๓๓/๔๖๘-๕๑๑/๔๕๐-๔๕๕.

จะฟัง กล่าวคือ ความมีสติ ปราศจากอคติ ความไม่ยึดมั่นถือมั่นในตัวตน และความมีเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์อย่างเต็มพระหฤทัยนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับการฟัง โดยปัจจัยที่จะนำมาสู่กระบวนการฟังนั้น มี ๒ ด้านด้วยกัน คือ ปัจจัยด้านภายนอกหรือสภาพแวดล้อมที่ดังมาเป็นกัลยาณมิตร (ปรโตโฆสะ) และปัจจัยด้านภายในหรือด้านความคิด (โยนิโสมนสิการ) โดยปัจจัยด้านภายนอกจะใช้วิธีการแห่งศรัทธาเป็นพลังในการเชื่อมโยงบุคคลเข้ากับกัลยาณมิตร ความคิดความเชื่อที่เป็นสัมมาทิฐิปัญญาอันเห็นชอบจึงพัฒนา ขึ้นมาบนพื้นฐานของความซาบซึ้งตรึงใจ ส่วนปัจจัยด้านภายในหรือโยนิโสมนสิการ จะเน้นไปที่การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระบบมีระเบียบ คิดอย่างแยกคายให้เห็นองค์ประกอบต่าง ๆ ถือว่าเป็นองค์ประกอบภายในที่จะทำให้เกิดโลกุตตรปัญญา ซึ่งเป็นสัมมาทิฐิที่เป็นตัวนำในกระบวนการพัฒนาปัญญาด้วยการฟังอย่างแท้จริง

๔) หลักการฟังอย่างขันติ(อดทน)

หลักขันติธรรม “ขันติ” ในบริบทของการฟังนี้ หมายถึง ความอดทนที่เกิดขึ้นจากการที่เราได้รับฟังจากการกระทบกระทั่งจากการฟังในสิ่งที่เราไม่ปรารถนาที่จะฟัง เช่น การกล่าวคำหยาบ การกล่าวเสียดสี การหมิ่นประมาท เป็นต้น แต่เราเองก็ได้ตอบโต้ หรือกระทำร้ายตอบต่อผู้พูด พระพุทธเจ้า และพระสาวกหลายรูปได้ชื่อว่า “เป็นนักขันติบุคคล” ดังจะเห็นได้จากกรณีที่นางมาคันทียาได้จ้างทาสและกรรมกรไปด่าพระพุทธเจ้าว่า “เปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน”^{๗๐} เป็นต้น แต่สิ่งที่พระพุทธเจ้าแสดงออกมาคือ “ความอดทน” ในขณะที่พระอานนท์พยายามที่จะนิมนต์ให้พระองค์เสด็จไปที่อื่นเพื่อหลีกเลี่ยงสถานการณ์ดังกล่าว พระองค์ได้ชี้ให้เห็นว่า “การหนี” ไม่ใช่วิธีการแก้ปัญหาที่ถูกต้อง เพราะแท้ที่จริงแล้ว การหนีดังกล่าวไม่ได้มีเป้าประสงค์เพื่อที่จะหนี “คนอื่น” แต่เรากำลังหนี “ตัวเอง” ที่ไม่สามารถ “อดทน” ต่อคำต่างๆ ที่เราฟังได้

ด้วยเหตุดังนี้ พระองค์จึงได้เปรียบตัวเองกับช้างว่า เมื่อก้าวสู่สงครามแล้วก็ต้องพร้อม น้อมรับลูกศร หรืออาวุธต่าง ๆ ที่จะเข้ามากระทบ ฉะนั้น หากวิเคราะห์คำว่า “สงคราม” ที่พระองค์มุ่งเน้นนั้น น่าจะหมายถึง “สงครามการต่อสู้กับกิเลส หรือคำด่าด้วยความอดทนมากกว่าอื่นใด”

เมื่อกล่าวโดยสรุป “การฟังนั้น” ประการสำคัญที่ ผู้เข้าสู่วิถีการเสวนาฟังตระหนักคือ “ขันติธรรม” นั่นเอง

๒.๔ สรุป

การสนทนา (dialogue) เป็นรูปแบบหนึ่งของการสนทนาแบบลึกซึ้ง ที่มุ่งให้เกิดความเข้าใจ ทั้งมุมมองของตนและของผู้อื่นได้ดียิ่งขึ้น ที่มุ่งสานความหมายและความเข้าใจด้วยการสนทนา โดยยอมรับความแตกต่างของจุดยืน ความคิด และอัตลักษณ์ของผู้สนทนา

เพื่อให้การสนทนาเป็นการสนทนาที่สานความเข้าใจ ผู้พูดจะต้องพูดอย่างมีสติ พูดอย่างเปิดใจ พูดถึงความคิดความเชื่อของเราโดยไม่อนุমানความคิดความเชื่อของผู้อื่นเพื่อมาวิเคราะห์ตีความ หรือตัดสิน ส่วนจะเรียงลำดับความอย่างไรก็ได้ แต่กระนั้นก็มีวิธีเรียงลำดับความแบบหนึ่งที่

^{๗๐} ฌ.ฉก. (บาลี) ๒๒/๕๔/๕๒๙.

น่าจะนำมาใช้คือ เริ่มพูดถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสังเกตเห็นของเรา โดยไม่ตัดสินหรือตีความหมายสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น แล้วจึงแสดงความรู้สึกของเราที่มีต่อสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น โดยไม่ต่อว่าหรือแสดงออกเชิงตำหนิหรือกล่าวโทษใคร ขั้นตอนต่อไปคือการบอกความต้องการ (need) หรือเป้าหมายของเรา สุดท้ายจึงกล่าวคำขอ (ไม่ใช่คำสั่ง) ที่ขอให้ผู้อื่นกระทำเพื่อสนองความต้องการของเรานั้น การพูดจะต้องไม่เป็นการโจมตีผู้อื่น ไม่กล่าวโทษว่าผู้อื่นมีเจตนาร้าย หรือมีจุดหมายซ่อนเร้น หรือมีอุปนิสัยที่ไม่ดีต่าง ๆ นานา

การสานเสวนาเน้นที่การฟังมากกว่าการพูด ในการสานเสวนาผู้ฟังจะต้องฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังด้วยใจเปิดกว้างเมตตา ฟังโดยไม่ด่วนตัดสินหรือตัดสินไว้ก่อน ฟังแบบเอาใจเขามาใส่ใจเรา

เมื่อรับฟังเรื่องใดมา ขอให้ระงับใจไตร่ตรอง อย่าโพล่งตอบหรือสวนออกไปด้วยความโกรธหรืออารมณ์อื่นใด หากตั้งสติอยู่กับปัจจุบันใส่ใจกับคำพูดที่ได้รับฟังมา เมื่อไตร่ตรองแล้ว ควรเริ่มพูดโดยกล่าวถึงความเข้าใจของเราต่อสิ่งที่ได้ฟังมา เพื่อแสดงว่าเราตั้งใจฟังจริง อย่างไรก็ตาม การแสดงความเข้าใจเช่นนี้ มีโอกาสที่จะถูกมองว่าเป็นการสรุปความที่คลาดเคลื่อน ดังนั้น จึงควรกล่าวถึงบางประเด็นที่คิดว่าสำคัญเท่านั้น อีกทั้งกล่าวโดยใช้ประโยคให้ตรงกับที่ได้ฟังมาโดยไม่เรียบเรียงใหม่ จากนั้นจึงพูดถึงความคิดความเชื่อของเรา โดยอาจเรียงลำดับความดังที่กล่าวไว้ในย่อหน้าก่อน

ถ้าการสานเสวนาอยู่ในรูปแบบการถามตอบ ก็ขอให้เป็นการถามที่จริงใจ ถามด้วยความสนใจอยากรู้ มิใช่ถามแบบหลอกกล่อเพื่อจับผิด หรือถามนำเชิงกล่าวโทษ ส่วนคำตอบก็ไม่ควรเป็นการใช้ตรรกะซ้ำเดิม หรือสำนวนโวหารซ้ำซาก หรือการแสดงเหตุผลสนับสนุนความเห็นของตนให้หนักแน่นหรือรุนแรงยิ่งขึ้น หากควรเป็นคำตอบที่ตรงไปตรงมารวมทั้งเปิดเผยถึงความคิด ความรู้สึกที่ไม่ได้กล่าวถึงมาก่อนด้วย

การสานเสวนาหมายรวมถึงการนำสิ่งที่รับฟังมาไตร่ตรอง หมายถึงการฟังเสียงสะท้อนในตัวเอง และการเชื่อมโยงความเป็นมนุษย์ในตัวเรากับผู้อื่น เมื่อการสานเสวนามาถึงระดับการเชื่อมโยงเช่นนี้ ก็จะเกิดการไหลลื่นของความหมายที่ผ่านไปในหมู่ผู้สนทนา

การสานเสวนาอาจนำไปสู่การเปลี่ยนความคิดของผู้ร่วมการสานเสวนา แต่ต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงในตนเองหลังจากการไตร่ตรอง ไม่ใช่การเห็นคล้อยอย่างฉาบฉวยหรือหลงตามสำนวนคำพูด ส่วนความสัมพันธ์ของคู่ขัดแย้งที่หวังว่าจะดีขึ้นหลังการสานเสวนานั้น แม้จะเป็นจุดมุ่งหมายหลักของการสานเสวนาเพื่อแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งก็จริง ก็ควรเป็นไปโดยธรรมชาติ หลังจากเกิดความรู้สึกที่ดีขึ้น เพราะได้มาพูดจากกันอย่างเพื่อนมนุษย์ ได้สัมผัสความเป็นมนุษย์ที่มีร่วมกัน และแต่ละคนรู้สึกว่าได้รับการยอมรับมากขึ้นนั่นเอง

เมื่อนำเป้าหมาย วิธีการแนวการจัดสานเสวนา ตลอดจนหลักวิธีคิดตามแนวทางของพระพุทธศาสนาแล้ว สามารถนำมาประยุกต์ปรับใช้กันอย่างสอดคล้อง กับการฟังด้วยวิธีการสานเสวนาเป็นกระบวนการกลุ่มในการจัดการกับความขัดแย้งที่อาศัยบุคคลที่สามช่วยทำหน้าที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการพูดคุยสนทนากันระหว่างกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องในสถานการณ์ความขัดแย้งที่มีความตึงเครียดทางอารมณ์เป็นส่วนประกอบใหญ่ โดยมุ่งเน้นที่จะลดอคติอันเกิดจากผลของความขัดแย้ง และสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้เข้าร่วมกระบวนการ หัวใจสำคัญของการสานเสวนาคือ การเปิดโอกาสให้มีการฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening) เป็นการฟังเพื่อเข้าใจความหมาย การสานเสวนานี้เป็นความกระหายอยากรู้อย่างใจจดใจจ่อ(suspension) ซึ่งเกี่ยวข้องกับ “ความ

ตั้งใจฟัง” (active listening) ในการสำรวจหาความหมายของผู้พูดเป็นความคิดที่ว่า ถ้าผู้พูดมีความตั้งใจที่กล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยอารมณ์ความรู้สึก พร้อมๆ กับเสนอความคิดอันใดอันหนึ่ง และผู้พูดยังคงรักษาความตั้งใจ ในการกล่าวถึงสิ่งนั้นต่อไป กระบวนการของความคิดจะดำเนินไปได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น นั่นคือ ทั้งผู้พูดจะสามารถเข้าใจความหมายของสิ่งที่ตนพูด และผู้ฟังอาจเข้าใจสิ่งที่ตนได้ยินอย่างลึกซึ้งมากขึ้น